

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ЗАПОРІЗЬКА ПОЛІТЕХНІКА»**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до практичних занять і самостійної роботи
з курсу «РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»
для студентів факультету бізнес-технологій та економіки
денної і заочної форми навчання**

2024

Методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи з курсу «Регіональна економіка» для студентів факультету бізнес-технологій та економіки денної і заочної форми навчання / Укл.: к.е.н., доц. І.С. Сидорук. – Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2024. – 93 с.

- Укладач: І.С. Сидорук, к.е.н., доцент
кафедри економіки та митної справи
НУ «Запорізька політехніка»
- Рецензент: Т.Б. Кригульська, к.іст.н., доцент
кафедри економіки та митної справи
НУ «Запорізька політехніка»
- Відповідальний
за випуск: А.В. Соколов, к.е.н., доцент, завідувач
кафедри економіки та митної справи
НУ «Запорізька політехніка»

Затверджено на засіданні кафедри
економіки та митної справи
НУ «Запорізька політехніка»
Протокол № 1 від 15.08.2024

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Мета і завдання навчальної дисципліни.....	5
Навчальна програма курсу «Регіональна економіка».....	6
Теми практичних занять	10
Плани практичних занять	11
Тема 1. Предмет, метод і завдання дисципліни.....	11
Тема 2. Закономірності, принципи і фактори розміщення продуктивних сил та формування економіки регіонів.....	15
Тема 3. Економічне районування та територіальна організація господарства.....	19
Тема 4. Регіон у системі територіального поділу праці.....	23
Тема 5-6. Регіональна економічна політика: сутність і механізм її реалізації.....	37
Тема 7. Господарський комплекс, його структура і трансформація в ринкових умовах.....	42
Тема 8.1. Природно-ресурсний потенціал України і його економічна оцінка.....	47
Тема 8.2. Трудоресурсний потенціал України.....	52
Тема 9. Міжгалузеві господарські комплекси та регіональні особливості їх розвитку і розміщення (частина I).....	56
Тема 9. Міжгалузеві господарські комплекси та регіональні особливості їх розвитку і розміщення (частина II)	62
Тема 10. Економіка України як єдність регіональних соціально-економічних систем.....	66
Тема 11. Економіка регіонів України: стан і перспективи розвитку.....	75
Тема 12. Міжнародні економічні зв'язки України та її інтеграція в європейські та інші світові структури	81
Тема 13. Фактори сталого розвитку продуктивних сил.....	85
Перелік навчальної, наукової та довідкової літератури	90

ПЕРЕДМОВА

Методичні рекомендації складаються з матеріалів та завдань для виконання самостійної роботи і підготовки до практичних занять з курсу «Регіональна економіка» студентами економічних спеціальностей денної та заочної форм навчання.

Виконання завдань сприяє поглибленому вивченню теоретичного та практичного курсу, зокрема розвиває у студентів вміння самостійно працювати з навчальною літературою, вибирати необхідну інформацію, аналізувати соціально-економічні явища і процеси, обирати вірну відповідь на тестові завдання, розв'язувати задачі.

МЕТА І ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мета:

- формування у студентів розуміння теоретичних засад, логіки та механізмів регіональної економіки, надання знань і практичних навичок щодо дослідження закономірностей, принципів і факторів розміщення продуктивних сил, сучасного стану та напрямів регіонального розвитку економіки, її територіальної та галузевої структури за раціонального використання всіх видів ресурсів

Завдання:

- забезпечення ґрунтовного розуміння територіальної і галузевої структури господарського комплексу України та її регіонів; ознайомлення з теоретичним підґрунтям регіонального розвитку та науковими засадами регіональної економічної політики; набуття студентами вмінь та навичок оцінювання соціально-економічного розвитку регіонів та визначення їх конкурентних переваг.

Оволодіння дисципліною «Регіональна економіка» дозволить розвинути вміння аналізувати галузеву структуру регіонального господарського комплексу, визначати шляхи зміцнення конкурентних позицій регіонів та розробляти основні напрями реалізації регіональної економічної політики для забезпечення ефективного регіонального управління. Знання, отримані в рамках курсу, дозволять краще зрозуміти економічний потенціал регіонів, їх особливості та потреби для прийнята ефективних рішень у маркетинговій діяльності.

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА КУРСУ «РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

Змістовний модуль 1. Теоретичні засади та передумови розвитку регіональної економіки.

Тема 1. Предмет, метод і завдання дисципліни.

Предмет і об'єкт, головне завдання дисципліни. Місце і роль регіональної економіки в системі наук. Принципи і методи дослідження в регіональній економіці. Розміщення продуктивних сил як основа регіональної економіки. Розвиток теорій регіональної економіки.

Тема 2. Закономірності, принципи і фактори розміщення продуктивних сил та формування економіки регіонів.

Закономірності розміщення продуктивних сил. Сутність поняття «закон», «закономірність». Детальна характеристика закономірностей розміщення продуктивних сил. Основні принципи розміщення продуктивних сил. Аналіз факторів розміщення продуктивних сил.

Тема 3. Економічне районування та територіальна організація господарства.

Поняття територіальної структури господарства. Передумови формування економічних районів. Основні ознаки економічного району. Критерії та принципи економічного районування. Типи економічних районів. Розвиток економічного районування та формування сітки економічних районів.

Тема 4. Регіон у системі територіального поділу праці.

Сутність територіального поділу праці. Визначення галузей спеціалізації регіону за допомогою коефіцієнтів спеціалізації, локалізації, регіональної товарності та подушового виробництва. Класифікація регіонів України.

Тема 5. Сутність, мета і завдання регіональної економічної політики.

Поняття та сутність регіональної економічної політики. Складові регіональної економічної політики. Принципи, мета

державної регіональної політики. Завдання державної регіональної економічної політики. Управління регіональним розвитком.

Тема 6. Механізм реалізації регіональної економічної політики.

Законодавча база регіональної економічної політики. Роль органів державного управління та місцевого самоврядування в економічному розвитку регіону. Структура влади країни. Складові частини механізму реалізації регіональної економічної політики. Методи реалізації державної регіональної економічної політики.

Тема 7. Господарський комплекс, його структура і трансформація в ринкових умовах.

Економіка України як єдиний народногосподарський комплекс економіки. Складові виробничої сфери. Складові невиробничої сфери. Характерні риси галузевої структури економіки. Регіональні особливості галузевої структури економіки. Реструктуризація регіональної економіки в умовах ринку.

Змістовний модуль 2. Економіка України як єдність регіональних соціально економічних систем.

Тема 8. Природний і трудоворесурсний потенціал України.

Природно-ресурсний потенціал, його структура та оцінка. Аналіз та економічна оцінка природних ресурсів України. Природно-ресурсний потенціал і природокористування. Демографічна ситуація в Україні. Поняття, види та фактори міграції населення. Система розселення України. Особливості розміщення населення по території країни. Трудові ресурси і зайнятість населення.

Тема 9. Міжгалузеві господарські комплекси та регіональні особливості їх розвитку і розміщення.

Особливості розвитку і розміщення металургійного комплексу. Особливості розміщення і розвитку

агропромислового комплексу України. Транспортний комплекс як складова виробничої сфери. Паливно-енергетичний комплекс України як складна міжгалузєва система. Машинобудування як галузь, що визначає науково-технічний прогрес. Хімічний комплекс України. Будівельний міжгалузєвий комплекс. Комплекс галузей легкої промисловості, проблеми та перспективи.

Тема 10. Економіка України як єдність регіональних соціально-економічних систем.

Основні передумови регіонального економічного розвитку. Економічна система регіону як ланка єдиного господарського комплексу. Розрахунок інтегральних показників соціально-економічного розвитку регіонів. Проблеми соціально-економічного розвитку регіонів. Територіальна диференціація регіонів за рівнем розвитку продуктивних сил.

Тема 11. Економіка регіонів України: стан і перспективи розвитку.

Особливості територіальної організації продуктивних сил регіонів України. Особливості господарських комплексів економічних районів України. Проблеми й перспективи розвитку регіонів України.

Тема 12. Міжнародні економічні зв'язки України та її інтеграція в європейські та інші світові структури.

Поняття міжнародної економічної інтеграції. Фактори, що впливають на розвиток інтеграційних угруповань. Види міжнародних економічних об'єднань. Сучасний стан зовнішньоекономічних зв'язків України. Участь країни в міжнародних економічних організаціях та міжнародних об'єднаннях.

Тема 13. Фактори сталого розвитку продуктивних сил.

Визначення поняття «сталий розвиток» та його основні складові. Сутність та характеристика факторів сталого розвитку продуктивних сил. Стратегія сталого розвитку. Перспективи

забезпечення сталого розвитку продуктивних сил України в сучасних умовах соціально-економічних перетворень.

Тема 14. Управління природокористуванням. Система екологічної інформації.

Основні поняття управління природокористуванням. Склад природокористування. Організаційна структура управління природокористуванням. Методи управління природокористуванням. Система екологічної інформації. Поняття екологічного моніторингу і його види.

ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Назва теми	Кількість годин	
	денна	заочна
Предмет, метод і завдання дисципліни	1	-
Закономірності, принципи і фактори розміщення продуктивних сил та формування економіки регіонів	1	-
Економічне районування та територіальна організація господарства	1	-
Регіон у системі територіального поділу праці	1	2
Регіональна економічна політика: сутність і механізм її реалізації	2	-
Господарський комплекс, його структура і трансформація в ринкових умовах	1	-
Природний і трудовресурсний потенціал України	1	-
Міжгалузеві господарські комплекси та регіональні особливості їх розвитку і розміщення	2	-
Економіка України як єдність регіональних соціально-економічних систем.	1	-
Економіка регіонів України: стан і перспективи розвитку	1	-
Міжнародні економічні зв'язки України та її інтеграція в європейські та інші світові структури	1	-
Фактори сталого розвитку продуктивних сил	1	-
Разом	14	2

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. ПРЕДМЕТ, МЕТОД І ЗАВДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА»

1. Основні поняття, предмет, об'єкт і мета курсу «Регіональна економіка».
2. Методологічні основи курсу.
3. Структура курсу та його місце в системі наук.

Основні поняття

Регіональна економіка (як наука) – це галузь наукових знань про економіку регіонів, закономірності економічного розвитку і функціонування суб'єктів господарювання на конкретній території.

Регіональна економіка (як явище) – це система суспільних відносин, що історично склалась у межах областей держави і становить сукупність взаємопов'язаних ланок та зв'язків, що забезпечують її стійкість як на макро-, так і на мікрорівні, а також цілісність держави в цілому. Регіональна економіка охоплює виробничі, фінансові, кредитні та суспільні відносини, що виникають і розвиваються на території певного регіону. Вона розробляє економічні стратегічні пропозиції регіонального розвитку продуктивних сил.

Економіка регіону – це всі підприємства, організації і заклади, що розміщені на його території. До регіональної економіки необхідно відносити лише ті підприємства, організації і заклади, які розміщені на території того чи іншого регіону, перебувають у підпорядкуванні відповідних територіальних органів влади й управління.

Об'єкт дослідження регіональної економіки – це регіони країни та їх продуктивні сили, а саме – усі елементи просторової організації продуктивних сил: природоресурсний і

трудоресурсний потенціал, галузеві і міжгалузеві комплекси, територіальні форми організації продуктивних сил та системи господарювання, соціальна інфраструктура тощо.

Предметом дослідження регіональної економіки є територіально-просторова організація продуктивних сил. Або, інакше кажучи, – територіальний стан і розвиток продуктивних сил, фактори їх розміщення і регіонального розвитку.

Метою науки «Регіональна економіка» є обґрунтування напрямів оптимізації розміщення продуктивних сил, підвищення економічної і соціальної ефективності їх функціонування, раціональний територіальний поділ праці між регіонами, визначення перспектив їх розвитку.

Головне завдання регіональної економіки – наукове обґрунтування компромісу (рівноваги) між економічними інтересами країни в цілому та інтересами окремих її регіонів.

Соціально-економічний (суспільний) регіон можна визначити як частину території держави, виокремлену за сукупністю різних ознак в адміністративну одиницю, свідомо спрямовану і координовану для досягнення цілей суспільного розвитку та запобігання дій руйнівних чи зовнішніх сил. В умовах України первинним регіоном є адміністративні області й Автономна Республіка Крим.

Продуктивні сили – це система суб'єктивних (людина) і речових (засоби виробництва) елементів, що виражають активне ставлення людей до природи. У процесі праці освоюються природні ресурси, відтворюються умови існування людей, відбувається соціальний розвиток.

Розміщення продуктивних сил (як наука) – важлива галузь економічної науки, що вивчає специфічні, просторові аспекти вияву економічних законів, просторові закономірності організації територіальних господарських систем.

Розміщення продуктивних сил (як явище) – динамічний стан, що характеризує поділ продуктивних сил на території згідно з природними, соціальними та економічними умовами

окремих регіонів і визначається особливостями територіального поділу праці, властивими даній соціально-економічній системі.

Оберіть правильний варіант відповіді та обґрунтуйте його

1. Регіональна економіка – це галузь наукових знань про:
 - а) закони, закономірності та принципи економічного розвитку регіонів;
 - б) функціонування суб'єктів господарювання на конкретній території;
 - в) економічний розвиток конкретних територій;
 - г) економіку регіонів, закономірності економічного розвитку і функціонування суб'єктів господарювання на конкретній території.
2. Об'єктом дослідження регіональної економіки є:
 - а) регіони країни та їх продуктивні сили;
 - б) територіально-просторова організація продуктивних сил;
 - в) розміщення продуктивних сил в регіоні;
 - г) система суспільних відносин, що історично склалась у межах областей держави.
3. Частина території держави, виокремлена за сукупністю різних ознак в адміністративну одиницю, свідомо спрямовану і координовану для досягнення цілей суспільного розвитку та запобігання дій руйнівних зовнішніх сил – це:
 - а) соціально-економічний регіон;
 - б) адміністративно-територіальна одиниця;
 - в) економічний район;
 - г) економіка регіону.
4. Предметом дослідження регіональної економіки є:
 - а) регіони країни та їх продуктивні сили;
 - б) територіально-просторова організація продуктивних сил;

в) всі підприємства, організації і заклади, що розміщені на території регіону;

г) система суспільних відносин, що історично склалась у межах областей держави.

5. Засновником регіональної науки вважається:

а) Дж. Кейнс;

б) А. Уолтер;

в) В.І. Вернадський;

г) А. Смит.

Питання для самоконтролю

1. Яке головне завдання регіональних досліджень?

2. У чому різниця між економікою регіону і регіональною економікою?

3. Що таке продуктивні сили? Чи є інформація складовою продуктивних сил?

4. Технологія – це предмет чи засіб праці? Чому?

5. Розкрийте методичні засади дослідження регіональної економіки. Який метод є спеціальним для цієї науки?

6. Назвіть учених, котрі зробили вагомий внесок у розвиток регіональних досліджень.

7. Розкрийте зв'язок регіональної економіки з іншими науками.

8. Дайте визначення понять: регіональна економіка, розміщення продуктивних сил, регіон, економіка регіону.

9. Які адміністративно-територіальні одиниці є регіонами України? Скільки їх?

10. Які основні принципи формування регіональної економіки як явища?

Література: базова – 4, 5, 12; допоміжна – 3, 4, 5, 7, 9.

Тема 2. ЗАКОНОМІРНОСТІ, ПРИНЦИПИ ТА ФАКТОРИ РОЗМІЩЕННЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНІВ

1. Економічні закони та закономірності РПС.
2. Характеристика загальносистемних закономірностей РПС.
3. Найважливіші принципи розміщення продуктивних сил.
4. Фактори розміщення продуктивних сил.

Основні поняття

Економіко-географічний простір формується господарськими об'єктами та їхніми зв'язками на певній території.

Об'єкт (підприємство) впливає на навколишню територію у трьох напрямках: виробництво, населення, природа. Формується три ареали впливу: виробничий, соціальний, економічний. Три ареали разом творять економіко-географічне поле підприємства. Перетин множини полів різних об'єктів дає нам **економіко-географічний простір**.

Кожний керований господарський об'єкт входить до економічного поля. Існують економічні поля підприємства, фірми, концерну тощо. Перетин економічних полів утворює **економічний простір** – сукупність економічних відносин та зв'язків на даній території.

Економічний простір не так жорстко пов'язаний з територією, як економіко-географічний, бо економічні зв'язки можуть формуватися між дуже віддаленими об'єктами.

Фактичне розміщення продуктивних сил на територіях – це наслідок впливу як об'єктивних законів і закономірностей, так і суб'єктивної волі людини.

Економічні закони – це об’єктивні, внутрішньо необхідні, стійкі, постійно повторювані, суттєві зв’язки між явищами у природі й суспільстві.

На розвиток продуктивних сил найбільший вплив справляють **загальні економічні закони**: економії часу, суспільного поділу праці, концентрації виробництва, комплексного розвитку виробництва, пропорційного розвитку виробництва. Їм відповідають свої закономірності: закону економії часу відповідає закономірність ефективності розміщення продуктивних сил, закону суспільного поділу праці – закономірність територіального поділу праці, закону концентрації виробництва – закономірність територіальної концентрації виробництва, закону комплексності – закономірність територіальної комплексності. Відмінність між законом і закономірністю не просто у додаванні слова «територіальний», а саме – у проекції закону на територію.

Закономірності РПС – це просторові прояви економічних законів розвитку суспільства:

1. Закономірність ефективного розміщення продуктивних сил.
2. Закономірність територіального поділу праці.
3. Закономірність регіональної інтеграції господарства.
4. Закономірність територіальної комплексності продуктивних сил.
5. Закономірність територіальної концентрації продуктивних сил.
6. Закономірність економічної цілісності регіону.
7. Закономірність територіальної диференціації продуктивних сил.
8. Закономірність зближення рівнів соціально-економічного розвитку регіонів.

Принципи РПС – це сформульовані суспільством умови, положення, правила діяльності та управління економікою в

регіоні, свідома економічна політика, спрямована на реалізацію закономірностей:

1. Принцип раціонального розміщення виробництва.
2. Принцип оптимальності розміщення виробництва.
3. Принцип обмеження зайвої концентрації промисловості.
4. Принцип розміщення підприємств згідно з раціональними формами суспільної організації виробництва.
5. Принцип збалансованості і пропорційності.
6. Принцип комплексного розміщення виробництва.
7. Принцип вирівнювання господарського та соціального розвитку областей та економічних районів країни.
8. Принцип урахування міжнародного територіального поділу праці.
9. Принцип збереження екологічної рівноваги.
10. Принцип обмеженого централізму.

Фактори розміщення продуктивних сил – це сукупність аргументів і причин, в силу яких підприємства певної потужності розміщуються в даному районі. Фактори РПС визначають ступінь ефективності розміщення конкретного об'єкту.

Всі фактори можна згрупувати за чотирма напрямками: природно-географічні, демографічні, техніко-економічні та соціально-економічні (в т.ч. геополітичні).

Оберіть правильний варіант відповіді та обґрунтуйте його

1. Господарські об'єкти та зв'язками між ними на певній території формують:
 - а) економічний простір;
 - б) соціально-географічний простір;
 - в) економіко-географічний простір;
 - г) соціально-економічний простір.

2. Об'єктивні, внутрішньо необхідні, стійкі, постійно повторювані, суттєві відносини між явищами у природі й суспільстві – це:

- а) економічні закономірності;
- б) економічні закони;
- в) закономірності розміщення продуктивних сил;
- г) принципи розміщення продуктивних сил.

3. Сформульовані суспільством умови, положення, правила діяльності та управління економікою в регіоні – це:

- а) економічні закономірності;
- б) економічні закони;
- в) закономірності розміщення продуктивних сил;
- г) принципи розміщення продуктивних сил.

4. Зосередження виробництва й населення у найвигідніших місцях регіону, що забезпечує вищий ніж середній для регіону рівень життя та ефективність виробництва, відповідає наступній закономірності розміщення продуктивних сил:

- а) територіальної комплексності продуктивних сил;
- б) ефективного розміщення продуктивних сил;
- в) територіальної диференціації продуктивних сил;
- г) територіальної концентрації продуктивних сил.

5. Формування територіально-галузевої структури народного господарства, яка найбільше відповідає природним, економічним, соціальним умовам регіону та потребам міжрегіонального ринку, відповідає наступній закономірності розміщення продуктивних сил:

- а) регіональної інтеграції господарства;
- б) ефективного розміщення продуктивних сил;
- в) економічної цілісності регіону;
- г) територіального поділу праці.

Питання для самоконтролю

1. У чому відмінність між економіко-географічним та економічним простором?
2. У чому відмінність між економічним законом та закономірністю РПС?
3. Які закономірності РПС Ви знаєте?
4. Які економічні закони Ви знаєте?
5. Якій закономірності відповідає принцип раціонального розміщення виробництва?
6. Відповідно до якого принципу розміщення продуктивних сил доводиться поступитися ефективністю на локальному чи галузевому рівні, щоб забезпечити її на рівні країни?
7. Які фактори розміщення продуктивних сил є найважливішими для галузей видобувної промисловості?
8. Який принцип розміщення продуктивних сил реалізується через наближення трудомісткого виробництва до районів і центрів зосередження трудових ресурсів?
9. Які фактори розміщення продуктивних сил є найважливішими для галузі приладобудування?
10. Відповідно до якого принципу РПС екологічній рівновазі має підпорядковуватися решта вигод?

Література: базова – 4, 5, 11, 12; допоміжна – 3, 4, 5, 7, 14, 15.

Тема 3. ЕКОНОМІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ ТА ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ГОСПОДАРСТВА

1. Поняття «економічного районування».
2. Основні принципи і фактори економічного районування.
3. Типи і сітки економічних районів України.
4. Територіальна структура господарства та її основні елементи.

5. Диспропорції в територіальній структурі національної економіки України.

Основні поняття

Економічний район – це територіально цілісна частина народного господарства країни, яка характеризується спеціалізацією, комплексністю, керованістю.

Об'єктивною основою економічного району є територіальний поділ праці і територіально-виробничі комплекси.

Економічне районування – це науково обґрунтований поділ країни на економічні райони, що склалися історично або у процесі розвитку продуктивних сил на основі суспільного поділу праці.

Принципи економічного районування – це правила, які використовуються вченими в процесі обґрунтування меж економічних районів певної країни: економічний; адміністративний; національний.

Фактори економічного районування – це вся сукупність аргументів (причин), що обумовлюють виокремлення економічних районів:

1. Суспільний територіальний поділ праці – головний фактор.
2. Територіально-виробничі комплекси.
3. Природні умови та природні ресурси.
4. Особливості ЕГП території району.
5. Районоутворюючі центри.
6. Форми територіальної організації виробництва.
7. Суспільно-політичний лад.
8. Адміністративно-територіальний поділ країни.

Згідно закону України «Про концепцію державної регіональної економічної політики» територія України поділяється на **8 економічних районів**:

1. Донецький (Донецька, Луганська області).

2. Карпатський (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька області).

3. Подільський (Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області).

4. Поліський (Волинська, Житомирська, Рівненська, Чернігівська області).

5. Придніпровський (Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська області).

6. Причорноморський (Автономна Республіка Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області, м. Севастополь).

7. Східний (Полтавська, Сумська, Харківська області).

8. Центральний (Київська, Черкаська області, м. Київ).

Науково обґрунтованим є існування двох типів економічних районів: галузевих і багатогалузевих (інтегральних). Виокремлюють три підтипи інтегральних економічних районів: макро-, мезо- і мікрорайони.

Територіальна організація продуктивних сил – це просторовий взаємозв'язок галузевих, міжгалузевих і територіально-виробничих комплексів, що спирається на раціональне використання природних, матеріальних і трудових ресурсів, заощадження витрат на подолання диспропорцій у взаєморозміщенні джерел сировини, палива, енергії, місць виробництва й споживання продукції.

Економічні зв'язки – це широке коло взаємовідносин у виробничій та невиробничій сферах. Для територіально-виробничого комплексу можна виокремити два типи економічних зв'язків: виробничі та невиробничі.

Територіальна структура – це сукупність стійких зв'язків між елементами об'єкта, причому обов'язковою умовою для їхньої реалізації є подолання геопростору. Основними елементами територіальної структури господарства України є:

- економічний район (промисловий, агропромисловий);
- виробничий комплекс;

- промисловий вузол;
- промисловий центр;
- промисловий пункт.

Оберіть правильний варіант відповіді та обґрунтуйте його

1. Взаємозумовлене поєднання підприємств на певній території, за якого ефект досягається завдяки вдалому добору підприємств згідно з природними та економічними умовами – це:

- а) територіально-виробничий комплекс;
- б) територіальна організація виробництва;
- в) територіальна структура господарства;
- г) територіальна концентрація продуктивних сил.

2. Просторовий взаємозв'язок галузевих, міжгалузевих і територіально-виробничих комплексів, що спирається на раціональне використання ресурсів та заощадження витрат – це:

- а) економічні зв'язки;
- б) територіальна організація виробництва;
- в) територіальна структура господарства;
- г) територіальна концентрація продуктивних сил.

3. Велике або середнє місто з багатогалузевою спеціалізацією промисловості – це:

- а) промисловий вузол;
- б) промисловий район;
- в) промисловий пункт;
- г) промисловий центр.

4. Економічні зв'язки за спільним виготовленням продукції – це:

- а) зв'язки за кооперуванням;
- б) матеріально-технічні зв'язки;
- в) зв'язки за комбінуванням;
- г) зв'язки, зумовлені єдністю місця.

5. До принципів економічного районування не належить:
- а) адміністративний;
 - б) економічний;
 - в) демографічний;
 - г) національний.

Питання для самоконтролю

1. Що таке економічний район?
2. Навіщо виконується економічне районування території країни?
3. Які фактори впливають на економічне районування?
4. Як Ви розумієте національний принцип економічного районування?
5. Який з факторів є головним для економічного районування?
6. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням, що макрорайон є складовою частиною мезорайону? Чому?
7. Який з елементів територіальної структури господарства є крупнішим: промисловий центр чи промисловий вузол?
8. Якому підтипу інтегральних економічних районів відповідає районування в межах адміністративно-територіальних одиниць?
9. У чому полягає відмінність між галузевим та багатогалузевим економічним районом?
10. Які чинники можуть сприяти перегляду і зміні меж економічних районів?

Література: базова – 3, 4, 5, 11, 12; допоміжна – 3, 4, 5, 7, 9.

Тема 4. РЕГІОН У СИСТЕМІ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПОДІЛУ ПРАЦІ

1. Поняття і сутність територіального поділу праці.

2. Визначення системи регіонів України і типів регіонального розвитку.

3. Диференціація регіонів України за рівнем розвитку продуктивних сил.

Основні поняття

Територіальний поділ праці (ТПП) – це об’єктивний процес спеціалізації території, зумовлений посиленням міжрегіональної кооперації, обміном спеціалізованою продукцією та послугами, який є результатом просторового прояву дії загального економічного закону суспільного поділу праці.

Абсолютний ТПП – район ввозить необхідну продукцію, яку не може виробляти внаслідок несприятливих, невідповідних природних умов для організації її виробництва.

Відносний ТПП – район ввозить продукцію, яка може вироблятися на місці, але витрати на її виробництво значно вище витрат в інших районах, звідки він її ввозить.

За масштабами просторового охоплення виокремлюють чотири **рівні ТПП**: міжнародний; міжрайонний; внутрішньорайонний; локальний.

Види ТПП:

- 1) генеральний;
- 2) внутрішньорайонний;
- 3) навколо економічного центру;
- 4) постадійний;
- 5) фазовий;
- 6) епізодичний.

Показники кількісного визначення галузі спеціалізації регіонів:

1. Коефіцієнт локалізації (Кл):

$$Кл = (Гр / Госп.р) / (Гк / Госп.к), \text{ де}$$

Гр – галузь регіону;

Госп.р – господарство регіону;

Гк – галузь країни;

Госп.к – господарство країни.

2. Коефіцієнт регіональної товарності (Крт):

$$\text{Крт} = \text{Qвивез.} / \text{Qвироб.}, \text{ де}$$

Qвивез. – обсяг вивезення з регіону продукції (у натуральних або грошових одиницях);

Qвироб. – обсяг виробництва продукції (у тих же самих одиницях).

3. Коефіцієнт подушового виробництва (Кдв):

$$\text{Кдв} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Нр} / \text{Нк}), \text{ де}$$

Нр – населення регіону;

Нк – населення країни.

4. Коефіцієнт спеціалізації регіону (Кср):

$$\text{Кср} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Госп.р} / \text{Госп.к})$$

Розрахунки коефіцієнтів локалізації, подушового виробництва і спеціалізації проводяться за показниками валової товарної продукції, вартості основних виробничих фондів, чисельності промислово-виробничого персоналу. Якщо коефіцієнт принаймні у двох з трьох розрахунків є більше одиниці, то зазначена галузь є спеціалізацією регіону. Коефіцієнт регіональної товарності розраховується тільки по обсягу валової продукції і, якщо він більше 0,5, то більша частина виробленої продукції зазначеної галузі вивозиться за межі регіону, на продаж, тому можна говорити що така галузь є спеціалізацією регіону.

Проблемний регіон – це територія, яка самостійно не в змозі вирішити свої соціально-економічні проблеми або реалізувати свій потенціал і тому потребує активної підтримки з боку держави.

Типи проблемних регіонів

Відсталі (слаборозвинені) – це території з рівнем розвитку промислового виробництва і рівнем життя, значно нижче, ніж в середньому по країні. Іноді соціально-економічна

ситуація обтяжується політичними, етнічними (національними), екологічними, релігійними або кримінальними проблемами.

Депресивні регіони – це території, в яких за економічних, політичних, соціальних, екологічних та інших підстав перестали діяти умови і стимули розвитку, що демонстрували темпи зростання в минулому.

Кризові регіони – це території, які:

а) зазнали руйнівного впливу природних або техногенних катастроф;

б) зазнали широкомасштабних суспільно-політичних конфліктів, що викликають руйнування накопиченого економічного потенціалу і вимушену еміграцію населення;

в) в яких глибина економічної кризи може викликати соціальні і політичні деформації.

Прикордонні регіони – це території, які відчувають істотний вплив державного кордону, основними функціями якого є бар'єрна, фільтруюча, контактна.

Система заходів щодо вирішення проблеми депресивності або відсталості того чи іншого територіального утворення називається **санацією** території.

Існують 3 типи регіонального розвитку: асиметричний (дисгармонійний); симетричний (гармонійний); нейтральний.

За рівнем соціально-економічного розвитку виокремлюють високо, середньо та слабо розвинені регіони.

За рівнем економічного розвитку регіону і освоєння території: «багаті» і освоєнні, «багаті» і слабоосвоєнні, «бідні» і освоєнні, «бідні» і слабоосвоєнні.

Залежно від структури економіки регіону виокремлюють індустріальні, з переважанням видобувних чи обробних галузей промисловості, індустріально-аграрні й аграрні території.

З точки зору на впровадження процесів реформування регіональної економіки виокремлюють території адаптовані і неадаптовані до нових умов держави.

За розвитком міжрегіональних та міждержавних економічних зв'язки виокремлюють експорто- та імпорто-орієнтовані території.

Приклад розв'язання задачі

Умови: визначити спеціалізацію регіону А, якщо його господарство характеризується такими показниками, що вказані у таблицях.

Галузі	Обсяг вивезеної продукції з регіону А, млрд. у.о.	Обсяг валової продукції, млрд. у.о.		Кількість робітників, тис. чол.		Вартість основних фондів, млрд. у.о.	
		Рег. А	Країна	Рег. А	Країна	Рег. А	Країна
харчова промисловість	2,5	4,1	22	270	2900	41	280
електроенергетика	0,8	2,5	34	50	850	26	170
машинобудування	1,2	3,7	49	180	1900	31	220
Інші	5,3	4,7	69	600	7350	30	266
Всього	8	15	174	1100	13000	128	936

	Регіон А	Країна
Населення, тис. чол.	1764	19600

Розв'язок

Для визначення спеціалізації регіону необхідно розрахувати коефіцієнти локалізації, подушового виробництва і спеціалізації по трьом основним показникам – обсягах валової продукції, кількості робітників і вартості основних фондів. Коефіцієнт регіональної товарності розраховується тільки по обсягу валової продукції.

Харчова промисловість

1. Розглянемо харчову промисловість і визначимо чи є вона спеціалізацією регіону. Спочатку розрахуємо коефіцієнт локалізації по трьом показникам і, якщо він принаймні у двох з трьох розрахунків є більше одиниці, то зазначена галузь є спеціалізацією регіону.

Розрахунок коефіцієнта локалізації харчової промисловості (ХП) за обсягом валової продукції (ВП):

$$\text{Клхп(ВП)} = (\text{Гр} / \text{Госп.р}) / (\text{Гк} / \text{Госп. к}) = (4,1/15) / (22/174) = 2,17.$$

Розрахунок коефіцієнта локалізації харчової промисловості (ХП) за кількістю робітників (КР):

$$\text{Клхп(КР)} = (\text{Гр} / \text{Госп.р}) / (\text{Гк} / \text{Госп. к}) = (270/1100) / (2900/13000) = 1,1.$$

Розрахунок коефіцієнта локалізації харчової промисловості (ХП) за вартістю основних фондів (ОФ):

$$\text{Клхп(ОФ)} = (\text{Гр} / \text{Госп.р}) / (\text{Гк} / \text{Госп. к}) = (41/128) / (280/936) = 1,07.$$

За всіма трьома показниками коефіцієнт локалізації харчової промисловості більше 1, отже питома вага зазначеної галузі в господарстві регіону вища за питому вагу цієї галузі у господарстві країни. Таким чином, харчова промисловість є галуззю спеціалізації регіону А.

2. Розрахуємо коефіцієнт регіональної товарності (Крт) для харчової промисловості – це відношення вивезення з регіону даної продукції до її регіонального виробництва:

$$\text{Крт} = \text{Q}_{\text{вивез.}} / \text{Q}_{\text{вироб.}} = 2,5 / 4,1 = 0,61.$$

Якщо коефіцієнт регіональної товарності більше 0,5, то більша частина виробленої продукції зазначеної галузі вивозиться за межі регіону, на продаж, тому можна говорити що така галузь є спеціалізацією регіону. Отже, коефіцієнт регіональної товарності харчової промисловості дорівнює 0,61, що більше 0,5, тому харчова промисловість є спеціалізацією регіону А.

3. Розрахуємо коефіцієнт подушового виробництва (Кдв) харчової промисловості по трьом основним показникам – обсягах валової продукції, кількості робітників і вартості основних фондів і, якщо він принаймні у двох з трьох розрахунків є більше одиниці, то зазначена галузь є спеціалізацією регіону.

Розрахунок коефіцієнта подушового виробництва харчової промисловості (ХП) за обсягом валової продукції (ВП):

$$\text{Кдвхп(ВП)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Нр} / \text{Нк}) = (4,1/22) / (1764/19600) = 2,07.$$

Розрахунок коефіцієнта подушового виробництва харчової промисловості (ХП) за кількістю робітників (КР):

$$\text{Кдвхп(КР)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Нр} / \text{Нк}) = (270/2900) / (1764/19600) = 1,03.$$

Розрахунок коефіцієнта подушового виробництва харчової промисловості (ХП) за вартістю основних фондів (ОФ):

$$\text{Кдвхп(ОФ)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Нр} / \text{Нк}) = (41/280) / (1764/19600) = 1,63.$$

За всіма трьома показниками коефіцієнт подушового виробництва харчової промисловості більше 1, отже питома вага зазначеної галузі господарства регіону у відповідній структурі галузей країни вища за питому вагу населення регіону в населенні країни. Таким чином, харчова промисловість є галуззю спеціалізації регіону А.

4. Розрахуємо коефіцієнт спеціалізації регіону з харчової промисловості по трьом основним показникам – обсягах валової продукції, кількості робітників і вартості основних фондів і, якщо він принаймні у двох з трьох розрахунків є більше одиниці, то зазначена галузь є спеціалізацією регіону.

Розрахунок коефіцієнта спеціалізації регіону з харчової промисловості (ХП) за обсягом валової продукції (ВП):

$$\text{Ксрхп(ВП)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Госп.р} / \text{Госп.к}) = (4,1/22) / (15/174) = 2,16.$$

Розрахунок коефіцієнта спеціалізації регіону з харчової промисловості (ХП) за кількістю робітників (КР):

$$\text{Ксрхп(КР)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Госп.р} / \text{Госп.к}) = (270/2900*100) / (1100/13000) = 1,1.$$

Розрахунок коефіцієнта спеціалізації регіону з харчової промисловості (ХП) за вартістю основних фондів (ОФ):

$$\text{Ксрхп(ОФ)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Госп.р} / \text{Госп.к}) = (41/280) / (128/936) = 1,07.$$

За всіма трьома показниками коефіцієнт спеціалізації регіону з харчової промисловості більше 1, отже питома вага регіону в країні по зазначеній галузі вища за питому вагу регіону в країні по всій промисловості. Таким чином, харчова промисловість є галуззю спеціалізації регіону А.

Висновок: за результатами розрахунку коефіцієнтів локалізації, подушового виробництва, спеціалізації і регіональної товарності можна зробити висновок, що харчова промисловість є галуззю спеціалізації регіону А.

Електроенергетика

1. Розглянемо електроенергетику і визначимо чи є вона спеціалізацією регіону. Спочатку розрахуємо коефіцієнт локалізації по трьом показникам і, якщо він принаймні у двох з трьох розрахунків є більше одиниці, то зазначена галузь є спеціалізацією регіону.

Розрахунок коефіцієнта локалізації електроенергетики (ЕЕ) за обсягом валової продукції (ВП):

$$\text{КлЕЕ(ВП)} = (\text{Гр} / \text{Госп.р}) / (\text{Гк} / \text{Госп. к}) = (2,5/15) / (34/174) = 0,85.$$

Розрахунок коефіцієнта локалізації електроенергетики (ЕЕ) за кількістю робітників (КР):

$$\text{КлЕЕ(КР)} = (\text{Гр} / \text{Госп.р}) / (\text{Гк} / \text{Госп. к}) = (50/1100) / (850/13000) = 0,7.$$

Розрахунок коефіцієнта локалізації електроенергетики (ЕЕ) за вартістю основних фондів (ОФ):

$$\text{КлЕЕ(ОФ)} = (\text{Гр} / \text{Госп.р}) / (\text{Гк} / \text{Госп. к}) = (26/128) / (170/936) = 1,13.$$

Лише за одним показником коефіцієнт локалізації електроенергетики більше 1, отже питома вага зазначеної галузі в господарстві регіону нижча за питому вагу цієї галузі у господарстві країни. Таким чином, електроенергетика не є галуззю спеціалізації регіону А.

2. Розрахуємо коефіцієнт регіональної товарності (Крт) для електроенергетики – це відношення вивезення з регіону даної продукції до її регіонального виробництва:

$$\text{Крт} = \text{Q}_{\text{вивез.}} / \text{Q}_{\text{вироб.}} = 0,8 / 2,5 = 0,32$$

Якщо коефіцієнт регіональної товарності більше 0,5, то більша частина виробленої продукції зазначеної галузі вивозиться за межі регіону, на продаж, тому можна говорити що така галузь є спеціалізацією регіону. Отже, коефіцієнт регіональної товарності електроенергетики дорівнює 0,32, що менше 0,5, значить невелика частина виробленої продукції зазначеної галузі експортується за межі регіону, тому електроенергетика не є спеціалізацією регіону А.

3. Розрахуємо коефіцієнт подушового виробництва (Кдв) електроенергетики по трьом основним показникам – обсягах валової продукції, кількості робітників і вартості основних фондів і, якщо він принаймні у двох з трьох розрахунків є більше одиниці, то зазначена галузь є спеціалізацією регіону.

Розрахунок коефіцієнта подушового виробництва електроенергетики (ЕЕ) за обсягом валової продукції (ВП):

$$\text{КдвЕЕ(ВП)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Нр} / \text{Нк}) = (2,5/34) / (1764/19600) = 0,82.$$

Розрахунок коефіцієнта подушового виробництва електроенергетики (ЕЕ) за кількістю робітників (КР):

$$\text{КдвЕЕ(КР)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Нр} / \text{Нк}) = (50/850) / (1764/19600) = 0,65.$$

Розрахунок коефіцієнта подушового виробництва електроенергетики (ЕЕ) за вартістю основних фондів (ОФ):

$$\text{КдвЕЕ(ОФ)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Нр} / \text{Нк}) = (26/170) / (1764/19600) = 1,7.$$

За двома показниками коефіцієнт подушового виробництва електроенергетики менше 1, і лише за одним – більше 1, отже питома вага зазначеної галузі господарства регіону у відповідній структурі галузей країни нижча за питому вагу населення регіону в населенні країни. Таким чином, електроенергетика не є галуззю спеціалізації регіону А.

4. Розрахуємо коефіцієнт спеціалізації регіону з електроенергетики по трьом основним показникам – обсягах валової продукції, кількості робітників і вартості основних фондів і, якщо він принаймні у двох з трьох розрахунків є більше одиниці, то зазначена галузь є спеціалізацією регіону.

Розрахунок коефіцієнта спеціалізації регіону з електроенергетики (ЕЕ) за обсягом валової продукції (ВП):

$$\text{КсрЕЕ(ВП)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Госп.р} / \text{Госп.к}) = (2,5/34*100) / (15/174) = 0,85.$$

Розрахунок коефіцієнта спеціалізації регіону з електроенергетики (ЕЕ) за кількістю робітників (КР):

$$\text{КсрЕЕ(КР)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Госп.р} / \text{Госп.к}) = (50/850) / (1100/13000) = 0,69.$$

Розрахунок коефіцієнта спеціалізації регіону з електроенергетики (ЕЕ) за вартістю основних фондів (ОФ):

$$\text{КсрЕЕ(ОФ)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Госп.р} / \text{Госп.к}) = (26/170) / (128/936) = 1,12.$$

Лише за одним показником коефіцієнт спеціалізації регіону електроенергетики більше 1, отже питома вага регіону в країні по зазначеній галузі нижча за питому вагу регіону в країні по всій промисловості. Таким чином, електроенергетика не є галуззю спеціалізації регіону А.

Висновок: за результатами розрахунку коефіцієнтів локалізації, подушового виробництва, спеціалізації і регіональної товарності можна зробити висновок, що електроенергетика не є галуззю спеціалізації регіону А.

Машинобудування

1. Розглянемо машинобудування і визначимо чи є воно спеціалізацією регіону. Спочатку розрахуємо коефіцієнт локалізації по трьом показникам і, якщо він принаймні у двох з трьох розрахунків є більше одиниці, то зазначена галузь є спеціалізацією регіону.

Розрахунок коефіцієнта локалізації машинобудування (МБ) за обсягом валової продукції (ВП):

$$\text{КлМБ(ВП)} = (\text{Гр} / \text{Госп.р}) / (\text{Гк} / \text{Госп. к}) = (3,7/15) / (49/174) = 0,88.$$

Розрахунок коефіцієнта локалізації машинобудування (МБ) за кількістю робітників (КР):

$$\text{КлМБ(КР)} = (\text{Гр} / \text{Госп.р}) / (\text{Гк} / \text{Госп. к}) = (180/1100) / (1900/13000) = 1,12.$$

Розрахунок коефіцієнта локалізації машинобудування (МБ) за вартістю основних фондів (ОФ):

$$\text{КлМБ(ОФ)} = (\text{Гр} / \text{Госп.р}) / (\text{Гк} / \text{Госп. к}) = (31/128) / (220/936) = 1,03.$$

За двома з трьох показників коефіцієнт локалізації машинобудування більше 1, отже питома вага зазначеної галузі в господарстві регіону вища за питому вагу цієї галузі у господарстві країни. Таким чином, машинобудування є галуззю спеціалізації регіону А.

2. Розрахуємо коефіцієнт регіональної товарності (Крт) для машинобудування – це відношення вивезення з регіону даної продукції до її регіонального виробництва:

$$\text{Крт} = Q_{\text{вивез.}} / Q_{\text{вироб.}} = 1,2 / 3,7 = 0,324.$$

Якщо коефіцієнт регіональної товарності більше 0,5, то більша частина виробленої продукції зазначеної галузі вивозиться за межі регіону, на продаж, тому можна говорити що така галузь є спеціалізацією регіону. Отже, коефіцієнт регіональної товарності машинобудування дорівнює 0,324, що менше 0,5, значить невелика частина виробленої продукції

зазначеної галузі експортується за межі регіону, тому за даним коефіцієнтом машинобудування не є спеціалізацією регіону А.

3. Розрахуємо коефіцієнт подушового виробництва (Кдв) машинобудування по трьом основним показникам – обсягах валової продукції, кількості робітників і вартості основних фондів і, якщо він принаймні у двох з трьох розрахунків є більше одиниці, то зазначена галузь є спеціалізацією регіону.

Розрахунок коефіцієнта подушового виробництва машинобудування (МБ) за обсягом валової продукції (ВП):

$$\text{КдвМБ(ВП)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Нр} / \text{Нк}) = (3,7/49) / (1764/19600) = 0,84.$$

Розрахунок коефіцієнта подушового виробництва машинобудування (МБ) за кількістю робітників (КР):

$$\text{КдвМБ(КР)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Нр} / \text{Нк}) = (180/1900) / (1764/19600) = 1,05.$$

Розрахунок коефіцієнта подушового виробництва машинобудування (МБ) за вартістю основних фондів (ОФ):

$$\text{КдвМБ(ОФ)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Нр} / \text{Нк}) = (31/220) / (1764/19600) = 1,57.$$

За двома показниками коефіцієнт подушового виробництва машинобудування (МБ) більше 1, отже питома вага зазначеної галузі господарства регіону у відповідній структурі галузей країни вища за питому вагу населення регіону в населенні країни. Таким чином, машинобудування є галуззю спеціалізації регіону А.

4. Розрахуємо коефіцієнт спеціалізації регіону з машинобудування по трьом основним показникам – обсягах валової продукції, кількості робітників і вартості основних фондів і, якщо він принаймні у двох з трьох розрахунків є більше одиниці, то зазначена галузь є спеціалізацією регіону.

Розрахунок коефіцієнта спеціалізації регіону з машинобудування (МБ) за обсягом валової продукції (ВП):

$$\text{КспрМБ(ВП)} = (\text{Гр} / \text{Гк}) / (\text{Госп.р} / \text{Госп.к}) = (3,7/49) / (15/174) = 0,88.$$

Розрахунок коефіцієнта спеціалізації регіону з машинобудування (МБ) за кількістю робітників (КР):

$$K_{срМБ(КР)} = (Гр / Гк) / (Госп.р / Госп.к) = (180/1900) / (1100/13000) = 1,11.$$

Розрахунок коефіцієнта спеціалізації регіону з машинобудування (МБ) за вартістю основних фондів (ОФ):

$$K_{срМБ(ОФ)} = (Гр / Гк) / (Госп.р / Госп.к) = (31/220) / (128/936) = 1,03.$$

За двома показниками коефіцієнт спеціалізації регіону з машинобудування більше 1, отже питома вага регіону в країні по зазначеній галузі вища за питому вагу регіону в країні по всій промисловості. Таким чином, машинобудування є галуззю спеціалізації регіону А.

Висновок: за результатами розрахунку коефіцієнтів локалізації, подушового виробництва, спеціалізації можна зробити висновок, що машинобудування є галуззю спеціалізації регіону А.

Загальний висновок

Визначено, що спеціалізацією регіону А є харчова промисловість і машинобудування. Разом з тим, розрахунки свідчать, що за наявності вищих, ніж в середньому по країні капіталовкладень в основні фонди і зайнятстю на підприємствах машинобудування, обсяг виробленої продукції цієї галуззю нижча, ніж в середньому по країні. Це свідчить, що потужності підприємств машинобудування використовуються не оптимально, не в повному об'ємі.

Оберіть правильний варіант відповіді та обґрунтуйте його

1. Відношення вивезення з регіону даної продукції до її регіонального виробництва визначається коефіцієнтом:

- а) регіональної товарності;
- б) спеціалізації регіону;

- в) подушового виробництва;
- г) локалізації галузі на території регіону.

2. Рівні територіального поділу праці за масштабами просторового охоплення:

- а) міжнародний, міжрайонний, міжгалузевий, внутрішньогалузевий;
- б) міжнародний, міжрайонний, внутрішньорайонний, локальний;
- в) внутрішньорайонний, постадійний, фазовий, епізодичний;
- г) абсолютний і відносний.

3. Типологія регіонів за рівнем економічного розвитку і освоєнням територій не включає:

- а) багаті і освоєнні;
- б) бідні і проблемні;
- в) бідні і освоєнні;
- г) багаті і слабоосвоєнні.

4. Відношення питомої ваги даної галузі в господарстві регіону до питомої ваги цієї галузі в господарстві країни визначається коефіцієнтом:

- а) регіональної товарності;
- б) спеціалізації регіону;
- в) подушового виробництва;
- г) локалізації галузі на території регіону.

5. Відношення питомої ваги галузі господарства регіону у відповідній структурі галузей країни до питомої ваги населення регіону в населенні країни визначається коефіцієнтом:

- а) регіональної товарності;
- б) спеціалізації регіону;
- в) подушового виробництва;
- г) локалізації галузі на території регіону.

Питання для самоконтролю

1. У чому відмінність між відносним та абсолютним варіантами розвитку територіального поділу праці?
2. Які види територіального поділу праці Ви знаєте?
3. Які рівні територіального поділу праці за масштабами просторового охоплення Ви знаєте?
4. Який вид територіального поділу праці розвивається між промисловими вузлами і містами?
5. Які показники для кількісного визначення рівня спеціалізації регіонів Ви знаєте?
6. Якому виду територіального поділу праці відповідає надходження продукції з різних місць протягом року?
7. У чому відмінність між слаборозвиненими і депресивними регіонами?
8. Відповідно до якого типу регіонального розвитку розрив у рівні регіональних показників скорочується за досліджуваний період?
9. До якого типу проблемних регіонів відносять території, що зазнали руйнівного впливу природних або техногенних катастроф?
10. Які Ви знаєте типи регіонів залежно від галузевої структури економіки?

Література: базова – 4, 5, 6, 11, 12; допоміжна – 3, 4, 5, 9, 15.

Тема 5-6. РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА: СУТНІСТЬ І МЕХАНІЗМ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

1. Сутність державної регіональної економічної політики.
2. Об'єкти і суб'єкти ДРЕП.
3. Цілі і завдання ДРЕП.
4. Сутність механізму реалізації ДРЕП.

5. Прогнозування і програми соціально-економічного розвитку регіонів України.

Основні поняття

Державна регіональна економічна політика – це цілеспрямована діяльність держави по управлінню соціальним, економічним, екологічним розвитком регіонів.

Головний напрям ДРЕП – це забезпечення раціонального використання природних ресурсів регіонів, нормалізація життєдіяльності населення, досягнення екологічної безпеки і удосконалення територіальної структури економіки.

Передумовою здійснення регіональної політики України є наявність територіальних диспропорцій в соціально-економічному розвитку.

Основні напрями регіональної політики :

- визначення рушійних сил регіонального розвитку;
- визначення взаємодії загальнодержавного і регіонального аспектів розвитку, центрального і регіонального рівнів управління економікою;
- стимулювання економіки відсталих регіонів;
- проблеми урбанізації;
- демографічні проблеми;
- проблеми аграрної політики країни.

«Захисна» концепція регіонального розвитку (запропонована Дж. М. Кейнсом):

- утримати економічну рівновагу регіонів без втручання держави неможливо;
- участь держави в регіональному розвитку потрібна з метою зменшення диспропорцій в рівнях розвитку окремих територій;
- доцільне використання економічних засобів впливу – фінансових трансфертів.

Неокласична теорія економічного розвитку (запропонована М. Фридманом):

- втручання держави в сферу господарювання – мінімальне;

- головне завдання регіональної політики полягає не в подоланні регіональних диспропорцій, а в загальному підвищенні ефективності регіонального господарського комплексу.

Суб'єктом ДРЕП визначається держава (в широкому розумінні). У вузькому розумінні суб'єктами ДРЕП виступають центральні, регіональні і місцеві органи виконавчої влади і органи місцевого самоврядування, які у межах своєї компетентності вирішують питання регіонального соціально економічного розвитку.

У широкому розумінні **об'єктами ДРЕП** в ринкових умовах виступають регіони. У вузькому розумінні об'єктами виступають адміністративно-територіальні одиниці різних рівнів (області, АР Крим, райони, міста, села) та соціально-економічні процеси на певній території, соціальні верстви населення, територіальні або галузеві пропорції господарства.

Спеціальним об'єктом регіональної політики можуть бути депресивні або монопрофільні території, зони стихійного лиха, техногенних катастроф, тобто, в центрі уваги ДРЕП завжди знаходяться проблемні регіони.

Механізм реалізації ДРЕП – система конкретних економічних важелів і організаційно-економічних способів, за допомогою яких відбувається державний вплив на просторову організацію продуктивних сил, забезпечується соціально-економічний розвиток регіонів, удосконалиться структура їх господарського комплексу.

Інструментами реалізації ДРЕП є плани заходів щодо реалізації програм та проєктів регіонального розвитку, державних програм щодо розвитку транскордонного

співробітництва, соціально-економічного розвитку окремих територій, угоди щодо регіонального розвитку тощо.

Прогноз – це вірогідне судження про способи інтенсифікації регіональної економіки, ефективність альтернативних сценаріїв розвитку. У загальному циклі прогнозування виділяються три основні стадії: ретроспекція, діагностика та перспекція (прогноз).

Стратегія – це програма досягнення масштабної цілі, забезпечена правовими важелями та економічними мотиваціями, збалансована за ресурсами та скоординована за рівнями управління.

У основу розробки **цільових комплексних програм** покладена необхідність вирішення проблеми, невирішеність якої створює реальну загрозу природному середовищу регіону і соціальному стану населення.

Територіальні програми класифікують за такими ознаками:

- рівень програми – загальнодержавні, регіональні, місцеві;
- характер рішення проблеми – комплексні, функціональні;
- час реалізації – довгострокові (більше 10 років), середньострокові (5-10 років), короткострокові (менше 5 років);
- характер заходів – націлені на реструктуризацію господарського комплексу регіону, його подальший розвиток або освоєння нових територій.

Оберіть правильний варіант відповіді та обґрунтуйте його

1. Які з перелічених напрямів не є основними для регіональної політики:

- а) екологічна безпека;
- б) нормалізація життєдіяльності населення;
- в) підвищення ВВП;
- г) раціональне використання природних ресурсів.

2. Державна регіональна економічна політика – це:

- а) цілеспрямована діяльність регіонів по управлінню соціальним, економічним, екологічним розвитком;
- б) цілеспрямована діяльність держави по управлінню розвитком продуктивних сил регіонів;
- в) цілеспрямована діяльність держави по управлінню соціальним, економічним, екологічним розвитком регіонів;
- г) цілеспрямована і скоординована діяльність регіонів по управлінню соціально-економічним розвитком.

3. Основні положення «захисної концепції регіонального розвитку» сформулював:

- а) Дж. М. Кейнс;
- б) М. Фрідман;
- в) А. Смит;
- г) А. Уолтер.

4. Відповідно до впровадження процесів реформування регіональної економіки виокремлюють території:

- а) адаптовані і неадаптовані до нових умов держави;
- б) високо, середньо- і слаборозвинені;
- в) експортно- і імпортоорієнтовані;
- г) депресивні і монопрофільні.

5. Суб'єктом державної регіональної економічної політики не може бути:

- а) сільські ради;
- б) обласні адміністрації;
- в) регіони;
- г) держава.

Питання для самоконтролю

1. Яка головна передумова здійснення регіональної політики в Україні?

2. У чому полягає сутність державної регіональної економічної політики?

3. Які напрями регіональної політики Ви знаєте? Який головний напрям ДРЕП?

4. На яких принципах ґрунтується державна регіональна економічна політика?

5. У чому відмінність між «захисною» концепцією та неокласичною теорією регіонального розвитку?

6. Які суб'єкти державної регіональної економічної політики Ви знаєте?

7. Які об'єкти державної регіональної економічної політики Ви знаєте? Що є спеціальним об'єктом ДРЕП?

8. У межах якої складової механізму реалізації державної регіональної економічної політики передбачається міжрегіональна і прикордонна співпраця?

9. Для чого розробляються цільові комплексні програми соціально-економічного розвитку регіону?

10. З яких розділів складається програма соціально-економічного розвитку регіону?

Література: базова – 1, 3, 4, 5, 6, 10, 11, 12; допоміжна – 1, 4, 7, 10, 12, 13, 14, 17.

Тема 7. ГОСПОДАРСЬКИЙ КОМПЛЕКС УКРАЇНИ: СТРУКТУРА І ТРАНСФОРМАЦІЯ В РИНКОВИХ УМОВАХ

1. Поняття «господарського комплексу» і його структури.

2. Аналіз сучасної структури господарства України за основними показниками.

3. Промисловість України і форми її організації.

4. Основні напрями перспективних структурних змін в економіці України.

Основні поняття

Структура економіки – це співвідношення між сферами виробництва, яке виражає господарські пропорції, стан суспільного поділу праці. В залежності від основних пропорцій виокремлюють відтворювальну, галузеву, територіальну та зовнішньоекономічну структури.

Господарський комплекс – це економічно і організаційно єдина система взаємозв'язаних галузей і сфер діяльності, для яких характерна пропорційність і розміщення на території, обмеженій державними кордонами.

Господарська діяльність – це доцільна діяльність людей, пов'язана з виробництвом матеріальних благ і послуг та спрямована на задоволення власних потреб. Господарська діяльність у межах окремої країни називається національною економікою або національно-господарським комплексом.

Сукупність виробничих відносин, що склалися між учасниками господарювання, називають **економічними системами**.

Галузь господарства – це сукупність підприємств, які виробляють однорідну продукцію або певні послуги.

Залежно від ролі галузей в господарському комплексі виділяють дві сфери – матеріальне і нематеріальне виробництво (виробництво послуг) або виробнича і невиробнича сфера.

Галузі національного господарства України поділяють на **укрупнені (комплексні) галузі**. Зокрема, до промисловості входять 17 укрупнених (комплексних) галузей. Кожна з укрупнених (комплексних) галузей складається з простих галузей. Галузі можуть поділятися на підгалузі. Найдрібнішою одиницею галузевої структури господарства виступає вид виробництва. Усього в промисловості виокремлюється 280 галузей і більше 500 окремих видів виробництв.

Первинною ланкою господарського комплексу є підприємства (заводи, фабрики), які виробляють продукцію, і установи (театри, ВНЗ, лікарні), що надають різні послуги.

Інфраструктура - це сукупність різних матеріальних засобів, необхідних для здійснення виробничих і соціально-побутових зв'язків. Розрізняють виробничу і соціальну інфраструктуру.

Виробнича інфраструктура продовжує процес виробництва в межах процесу обігу, тобто забезпечує переміщення і зберігання сировини, палива, енергії, різних матеріалів і готової продукції, передачу інформації тощо.

Соціальну інфраструктуру утворюють, передусім, пасажирський транспорт, різні міські інженерні споруди і комунікації, мережі водо- і енергопостачання, каналізація, телефонні мережі та ін., тобто комунально-побутове господарство міст і населених пунктів.

Для оцінки стану економіки країни використовують показники: темпи економічного зростання (спаду виробництва) - динаміка ВВП за декілька років; інфляція; дефіцит бюджету і розмір державного боргу; рівень безробіття; сальдо торгового балансу - різниця між експортом і імпортом.

Галузева структура економіки України характеризується низкою особливостей:

- низька частка галузей сфери послуг (у тому числі побутових, фінансових) і висока частка промисловості і, особливо, сільського господарства у ВВП;
- низька ефективність сільського господарства;
- недостатньо розвинені галузі сфери обслуговування.

Промисловість – сукупність підприємств, які характеризуються спільністю економічного використання виробленої продукції, однорідністю переробленої сировини і матеріалів, спільністю технологічного процесу, професійного складу кадрів і специфічних умов роботи.

Існують наступні **форми організації** промислового виробництва: концентрація (збільшення розмірів виробництва), спеціалізація, кооперація і комбінування.

Концентрація – процес зосередження виробництва на великих підприємствах.

Комбінування – поєднання на одному підприємстві декількох виробництв, які з одного виду сировини виробляють різні види готової продукції шляхом його комплексного або послідовного використання або за допомогою утилізації виробничих відходів.

Спеціалізація – коли підприємства спеціалізуються на випуску однорідної продукції. Вона буває предметна (виробництво готової продукції), технологічна (виробництво напівфабрикатів або окремі стадії технологічних процесів), подетальна (випуск деталей або частини готової продукції).

Кооперація – встановлення виробничих зв'язків між підприємствами, які спільно випускають готову продукцію.

Оберіть правильний варіант відповіді та обґрунтуйте його

1. До переробних галузей не належить:
 - а) виробництво і розподіл електроенергії;
 - б) рибне господарство;
 - в) оброблювальна промисловість;
 - г) виробництво і розподіл газу.
2. Для галузевої структури економіки України не характерно:
 - а) низька частка галузей сфери послуг;
 - б) добре розвинена сфера обслуговування;
 - в) висока частка промисловості;
 - г) низька ефективність сільського господарства.
3. Економічно і організаційно єдина система взаємозв'язаних галузей і сфер діяльності, для яких характерна

пропорційність і розміщення на території, обмеженій державними кордонами, – це:

- а) господарський комплекс;
- б) структура економіки;
- в) розміщення продуктивних сил;
- г) інфраструктура господарства.

4. Матеріальне виробництво не включає:

- а) будівництво;
- б) житлово-комунальне господарство;
- в) громадське харчування;
- г) сільське господарство.

5. До промисловості групи А не належить:

- а) паливна промисловість;
- б) харчова промисловість;
- в) металургійна промисловість;
- г) машинобудування.

Питання для самоконтролю

1. Що таке структура економіки? Якими основними пропорціями вона характеризується?

2. Які з пропорцій структури суспільного виробництва характеризують співвідношення між виробництвом засобів виробництва і виробництвом предметів споживання?

3. Що Ви знаєте про систему національних рахунків (СНР ООН 93)?

4. Україна – індустріально-аграрна чи аграрно-індустріальна держава? Чому?

5. Які економічні і природні чинники впливають на галузеву структуру економіки України?

6. Які галузі входять до невиробничої сфери?

7. Що є первинною ланкою господарського комплексу?

8. Скільки укрупнених (комплексних) галузей входять до промисловості України?

9. Відповідно до якої форми організації промислового виробництва встановлюються зв'язки між підприємствами для спільного випуску готової продукції?

10. У чому відмінність між виробничою та соціальною інфраструктурою?

Література: базова – 1, 4, 5, 6, 8, 12; допоміжна – 3, 5, 7, 9, 14.

Тема 8.1. ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ І ЙОГО ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА

1. Поняття природно-ресурсного потенціалу (ПРП) і його роль в економіці України.

2. Особливості природних умов України.

3. Характеристика природних ресурсів, їх класифікація та структура ПРП.

4. Економічна оцінка природних ресурсів.

5. Ресурсозбереження – головний напрям використання ПРП.

Основні поняття

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) – це сукупність природних ресурсів і природних умов, які за поточного рівня економічного й технічного розвитку суспільства і вивченості території можуть бути використані фактично або потенційно в господарській та іншій діяльності людини.

Природні умови – це тіла і сили природи, які за поточного розвитку продуктивних сил необхідні для життєдіяльності людського суспільства у виробничій і невиробничій сферах:

-географічне положення,

- клімат,

- рельєф і геологічна будова поверхні.

Природні ресурси – тіла і сили природи, які за певного рівня розвитку продуктивних сил безпосередньо використовуються або можуть бути використані для виробництва матеріальних благ.

Корисні копалини – природні мінеральні утворення земної кори, які можуть бути ефективно використані в господарстві. Україна належить до держав із середньою забезпеченістю корисними копалинами:

- забезпеченість деякими з них в кілька разів перевищує потреби (сірка, ртуть, графіт, бром, каолін);
- забезпеченість іншими достатня (залізні, марганцеві та титанові руди, кухонна сіль, кварцева сировина);
- погана забезпеченість – паливно-енергетичними ресурсами, особливо нафтою і природним газом, деякими видами хімічної сировини.

Кліматичні відмінності в межах країни позначаються на природі та розвитку сільського господарства України, обумовлюють його зональну спеціалізацію. Україна складається з трьох **агрокліматичних зон**: Степ, Лісостеп, Полісся.

Рельєф України складається з природних та антропогенних форм. **Природні форми рельєфу**: рівнинний із яружно-балочною мережею (95%) та горний (5%) – Карпати – найвища точка г. Говерла (2061 м), Кримські – г. Роман-кош (1545 м).

Антропогенні форми рельєфу (утворені людиною): кар'єри, відвали, терикони

За природною класифікацією ресурси поділяються на мінеральні, земельні, водні, біологічні, рекреаційні ресурси, кліматичні та космічні.

До **структури ПРП** України входять мінерально-сировинні ресурси – 28,3%, земельні ресурси – 44,4%, водні ресурси – 12,1%, лісові (біологічні) ресурси – 5,7%, рекреаційні ресурси – 9,5%.

До **невичерпних** природних ресурсів належать сонячна енергія, внутрішнє тепло Землі, енергія вітру, води. До

вичерпних відновлюваних належать земельні, ґрунтові ресурси, біологічні, водні ресурси, лікувальні грязі. До **вичерпних невідновних** належать корисні копалини і деякі зникаючі види рослин і тварин.

За економічною класифікацією природні ресурси поділяються на:

- промислові (паливно-енергетичні, будівельні, лісосировинні);
- сільськогосподарські (водні для зрошення, кліматичні, земельні);
- ресурси невиробничої сфери (рекреаційні - для відпочинку людей і ін.).

Запаси корисних копалин – це кількість їх окремих видів в надрах Землі. За господарським призначенням запаси корисних копалин поділяють на 2 групи: балансові та позабалансові.

Балансові (кондиційні) – використання яких економічно доцільно і які задовольняють промисловим вимогам за якістю сировини і гірничотехнічних умов експлуатації.

Позабалансові (некондиційні) – використання яких економічно недоцільно внаслідок малої потужності покладів, низького вмісту цінного компонента, особливої складності умов експлуатації, необхідності застосування дуже складних процесів переробки. Ці ресурси не задовольняють промисловим вимогам за якістю сировини і гірничотехнічних умов експлуатації.

Геологічна розвідка встановлює контури, умови і елементи залягання корисних копалин, їх якість, водоносність, газоносність, забезпеченість (на скільки років вистачить) тощо.

За ступенем розвіданості і вивченості корисні копалини поділяються на чотири категорії:

- A** – вивчені і розвідані із найбільшою детальністю;
- B та C1** – розвідані з відносно меншою детальністю;
- C2** – оцінені попередньо.

Сумарно ці запаси об'єднуються в загальні геологічні запаси:

$$\text{загальні геологічні запаси} = A + B + C1 + C2$$

Промислові запаси викопних ресурсів визначаються як сума вивчених і розвіданих із найбільшою і з відносно меншою детальністю без втрат, які є обов'язковими під час добування мінеральної сировини:

$$\text{промислові запаси} = A + B + C1 - \text{втрати на добування}$$

Економічна оцінка природних ресурсів включає наступні підходи: витратний; затратно-ресурсний підхід; результативний; рентний.

Концентрація виробництва + великомасштабні відходи + технологічна відсталість виробництва = зона екологічної кризи

Ресурсозбереження – це прогресивний напрямок використання природно-ресурсного потенціалу, який забезпечує економію природних ресурсів та збільшення продукції при тій самій кількості використаної сировини, палива, основних і додаткових матеріалів.

Оберіть правильний варіант відповіді та обґрунтуйте його

1. Які корисні копалини відносяться до категорії «А» за ступенем розвіданості й вивченості:

- а) оцінені попередньо;
- б) вивчені і розвідані із найбільшою детальністю;
- в) розвідані з меншою детальністю;
- г) слабо розвідані й вивчені.

2. Основні поклади марганцевої руди зосереджені в:

- а) Придніпровському басейні;
- б) Львівсько-Волинському басейні;
- в) Донецькому басейні;
- г) Керченському басейні.

3. Промислові запаси викопних ресурсів визначаються як сума запасів за категоріями:

- а) $A+B+C_1$;
- б) $A+C_1+C_2$;
- в) $B+C_1+C_2$;
- г) $A+B+C_2$.

4. Тіла і сили природи, які за певного рівня розвитку продуктивних сил безпосередньо використовуються або можуть бути використані для виробництва матеріальних благ, – це :

- а) природні умови;
- б) природно-ресурсний потенціал;
- в) природні ресурси;
- г) антропогенні форми рельєфу.

5. До природних умов не належить:

- а) клімат;
- б) корисні копалини;
- в) рельєф;
- г) географічне положення.

Питання для самоконтролю

1. У чому відмінність між природними ресурсами та природними умовами?

2. На вашу думку, чи залежить природно-ресурсний потенціал від рівня технічного розвитку суспільства? Чому?

3. Якими корисними копалинами Україна забезпечена достатньо, а якими ні?

4. На які агрокліматичні зони поділяється територія України? Як вони змінилися за останні 30 років?

5. Які ресурси мають найбільшу питому вагу у структурі природно-ресурсного потенціалу України?

6. Які природні ресурси належать до невиробничої сфери?

7. Які корисні копалини мають найбільшу питому вагу у структурі сировинних ресурсів в економіці України?

8. Які ресурси належать до вичерпних відновлюваних природних ресурсів? Наведіть приклад.

9. Який підхід до економічної оцінки природних ресурсів передбачає оцінку витрат на видобуток, освоєння і використання ресурсів?

10. Які основні напрями розв'язання проблем природокористування Ви знаєте?

Література: базова – 2, 4, 5, 6, 12; допоміжна – 3, 5, 7, 9.

Тема 8.2. ТРУДОРЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ

1. Динаміка чисельності населення України.
2. Загальна характеристика населення України: склад, рух, розміщення по території країни.
3. Трудоресурсна ситуація в Україні.
4. Ринок праці та проблеми зайнятості трудових ресурсів.

Основні поняття

Населення – головна продуктивна сила суспільства. Від чисельності, динаміки і структури всього населення, трудових ресурсів, рівня їх загальної підготовленості і спеціальної кваліфікації, професійних і трудових навичок залежить, певною мірою, як розвиток господарства, так і його розміщення в різних районах.

Відтворення (природний рух) населення – сукупність процесів народжуваності, смертності та природного приросту/спаду, які забезпечують безперервне відновлення і зміну людських поколінь.

Показниками природного руху населення є: **коефіцієнт народжуваності** - кількість живонароджених дітей на 1000 осіб на рік; **коефіцієнт смертності** - число померлих на 1000 осіб населення в рік; **коефіцієнт природного приросту** (спаду) -

різниця між народжуваністю і смертністю. Вимірюється в ‰ (промиле – осіб на 1000 населення).

Природний рух (відтворення) буде **розширеним**, коли чисельність наступного покоління більше попереднього; **простим** – якщо в ході зміни покоління чисельність населення не змінюється; **звуженим** або **скороченим** – смертність більше, ніж народжуваність.

«Старіння нації» – у зв'язку зі зниженням кількості народжених, відбувається зменшення частки молодих людей в суспільстві, а частка людей похилого віку збільшується.

Для вивчення природного руху населення застосовуються **статеві-вікові піраміди**. Вони графічно відображають розподіл населення за віком та статтю

Міграція або **механічний рух населення** – це переміщення населення. Причини міграцій: економічні, соціальні, політичні, сімейні, національні (расові), релігійні, екологічні та ін. Види міграції: за територією – зовнішня (в межах континенту або за межами) і внутрішня (в межах країни, області, району); за часом – постійна, тимчасова (сезонна); за способом реалізації – добровільна, примусова (вимушена); за правовим статусом – легальна (офіційна) або нелегальна (неофіційна або підпільна); за ціллю – робота, навчання, лікування, відпочинок та ін.

Зовнішня міграція включає людей, які прибули з-за кордону – **іммігрантів**, і відправляються з країни – **емігрантів**. Різниця між чисельністю іммігрантів і емігрантів виражається показником **сальдо міграції**.

Фундаментальною причиною еміграції був і залишається невеликий і слабorozвинений ринок праці в країні.

Діаспорою називають населення, яке проживає за межами держави свого походження. Умовно виокремлюють західну і східну діаспору.

Розміщення населення – процес територіального розосередження людей, формування і розвитку населених пунктів.

Щільність населення – число жителів на 1 км².

Населені пункти – місця проживання, трудової діяльності населення, задоволення його соціальних потреб. Населені пункти поділяються на міські та сільські.

Урбанізація – зростання питомої ваги міського населення і міст.

Агломерація – компактні територіальні угруповання міських і сільських поселень.

Містом на території України вважається населений пункт з чисельністю населення не менше 10 тис. жителів, більшу частину яких складають робітники і службовці, не зайняті в сільському господарстві. Залежно від кількості жителів міста поділяються на малі, середні, великі, найбільші (від 500 тис. до 1 млн. осіб) і міста-мільйонери.

Селища міського типу налічують понад 2 тис. осіб, велика частина яких не зайнята в сільському господарстві.

Головні форми сільського розселення:

1. Групова (села і селища) форма розселення.
2. Розсіяна (ферми, хутори) форма розселення.

Система розселення – це сукупність населених пунктів певної території, неоднакових за кількістю жителів і функціями, і об'єднаних різними видами зв'язків.

Національний склад населення – це розподіл його за національними ознаками.

Трудові ресурси – це частина населення працездатного віку (16-64* років, * – за новим законодавством, раніше верхньою віковою межею було 59 років) працездатні за станом здоров'я, а також пенсіонери та підлітки, які працюють.

Баланс трудових ресурсів – система показників, яка відображає наявність трудових ресурсів і їх розподіл за сферами та видами діяльності.

Ринок праці – це один з різновидів ринків ресурсів, являє собою систему суспільних відносин, соціальних, економічних, юридичних норм і інститутів, що забезпечують відтворення і ефективного використання праці, відповідність якості праці і якості винагороди.

Оберіть правильний варіант відповіді та обґрунтуйте його

1. До показників природного руху населення не належить:
 - а) коефіцієнт природного приросту;
 - б) коефіцієнт народжуваності;
 - в) коефіцієнт смертності;
 - г) коефіцієнт освіченості.
2. Населений пункт з чисельністю населення не менше 2 тис. осіб, велика частина яких не зайнята в сільському господарстві – це:
 - а) місто;
 - б) село;
 - в) селище міського типу;
 - г) хутір.
3. Для «старіння нації» характерно:
 - а) збільшення народжуваності;
 - б) збільшення смертності;
 - в) збільшується частка людей похилого віку;
 - г) збільшується частка молодих людей.
4. Основна причина смертності в Україні:
 - а) серцево-судинні захворювання;
 - б) нещасні випадки;
 - в) ракові захворювання;
 - г) СНІД.
5. Маятникова міграція – це переміщення населення:
 - а) яке не пов'язане зі зміною місця проживання;
 - б) що відправляється з країни;

- в) що прибувають з-за кордону;
- г) з міст в сільську місцевість.

Питання для самоконтролю

1. В яких регіонах України зосереджена найбільша чисельність населення?
2. Що таке природний рух населення? Які показники природного руху населення Ви знаєте?
3. Що є основною причиною еміграції з України?
4. Яким є природний рух населення в Україні: розширеним, простим чи звуженим? Чому?
5. Чому і як формуються міські агломерації?
6. Які негативні наслідки «старіння нації» для суспільства країни?
7. Що таке діаспора? В яких країнах найбільші діаспори українців?
8. Що таке урбанізація? Які основні риси сучасної урбанізації?
9. У якій сфері економіки зайнята переважна частка трудових ресурсів України?
10. Що таке безробіття? Які негативні наслідки безробіття?

Література: базова – 1, 3, 4, 5, 6, 8, 12; допоміжна – 5, 7, 9, 11.

Тема 9. МІЖГАЛУЗЕВІ ГОСПОДАРСЬКІ КОМПЛЕКСИ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РОЗВИТКУ І РОЗМІЩЕННЯ (частина I)

1. Визначення «міжгалузеві господарські комплекси» (МГК) та їх роль у розвитку економіки України.
2. Паливно-енергетичний комплекс.

3. Металургійний комплекс.
4. Машинобудівний комплекс.

Основні поняття

Міжгалузевий комплекс (МГК) – це групи взаємопов’язаних підприємств, що відносяться до різних галузей господарства, які виконують спільні завдання для отримання кінцевої продукції або необхідних населенню послуг.

Міжгалузеве кооперування – один з найважливіших чинників міжгалузевої інтеграції, зокрема - формування міжгалузевих комплексів. Міжгалузеве кооперування полягає в спільному використанні матеріально-технічних, трудових, інтелектуальних або фінансових ресурсів декількома (як мінімум, двома) галузями з орієнтацією на досягнення певної мети.

Паливно-енергетичний комплекс – це сукупність взаємопов’язаних підприємств з видобутку палива, виробництва електроенергії, їх транспортування, розподілу і використання. Мета його функціонування – надійне забезпечення всього господарського комплексу і потреб населення в паливі та енергії. ПЕК України включає в себе паливну промисловість (вугільну, нафтову і газову, торф’яну і сланцеву промисловість), а також – електроенергетику.

Співвідношення (баланс) видобутку, виробництва і споживання різних видів палива і енергії складає **паливно-енергетичний баланс**, який включає доходну і витратну частини. У структурі виробництва власних енергоресурсів України переважає вугілля (понад 60%), на нафту припадає 7%, на газ - 25%. У структурі споживання головна роль належить природному газу (54%).

Вугільна промисловість – це галузь паливно-енергетичного комплексу, що здійснює видобуток, збагачення та брикетування вугілля.

Нафтова промисловість України представлена родовищами нафти і газу в трьох нафтогазоносних регіонах: Карпатському (Західний), Дніпровсько-Донецькому (Східний) і Причорноморсько-Кримському (Південний). Продукцію нафтової промисловості використовують підприємства нафтохімічної промисловості.

Нафтопереробна промисловість України – галузь важкої промисловості, підприємства якої з сирової нафти виробляють нафтопродукти.

Газова промисловість – галузь паливної промисловості, підприємства якої займаються видобуванням природного і попутного (нафтового) газу з надр землі, виробництвом зрідженого газу, штучних горючих газів з твердого і рідкого палива, зберіганням, транспортуванням газу по газопроводах для постачання населенню і промисловості.

Торф'яна і сланцева промисловість мають місцеве значення. Через низьку калорійність, проблеми з транспортуванням і екологічні наслідки використання даних ресурсів в енергетиці не набуло значного поширення.

Електроенергетика – базова галузь економіки України. Виробництво електроенергії ґрунтується на спалюванні вугілля, мазуту, природного газу, торфу, використанні атомної енергії, енергії вітру, води, сонця та геотермальної енергії.

Атомна електростанція (АЕС) – електростанція, в якій атомна (ядерна) енергія перетворюється в електричну.

Теплова електростанція (ТЕС) – електростанція, в якій енергія виробляється шляхом спалювання вугілля, рідкого палива чи газу.

Теплоелектроцентрально (ТЕЦ) – теплова електростанція, що виробляє одночасно електроенергію й тепло у вигляді гарячої води та пари.

Альтернативні джерела енергії – будь-яке джерело енергії, яке є альтернативою викопному паливу. Це поновлювані джерела, до яких відносять енергію сонячного випромінювання,

вітру, морів, річок, біомаси, теплоти Землі, та вторинні енергетичні ресурси.

Гідроелектростанція (ГЕС) – електростанція, яка за допомогою гідротурбіни перетворює кінетичну енергію води в електроенергію.

Гідроакумулююча електростанція (ГАЕС) — гідроелектрична станція, принцип дії якої полягає в перетворенні електричної енергії, що отримується від інших електростанцій, в потенційну енергію води, при зворотному перетворенні накопичена енергія віддається в енергосистему головним чином для покриття піків навантаження.

Металургійний комплекс України – це поєднання виробництв з видобутку, збагачення металургійної сировини, виробництва різних металів, сплавів і іншої первинної металопродукції.

До **чорної металургії** належать: видобуток, збагачення та агломерація залізних, марганцевих руд; виробництво чавуну, доменних феросплавів сталі і прокату; виробництво електроферосплавів; повторна переробка чорних металів; коксування кам'яного вугілля; видобуток сировини і виробництво вогнестійких матеріалів і флюсових вапняків; випуск металевих конструкцій.

«**Мала металургія**» представлена цехами по виробництву сталі і прокату на крупних машинобудівних заводах.

Провідними галузями **кольорової металургії України** є алюмінієва, цинкова, магнієва, ртутна і феронікелева.

Машинобудівний комплекс являє собою сукупність галузей промисловості, що включає проектування, виробництво й експлуатацію машин та інструментів.

Важке машинобудування – це сукупність галузей машинобудівного комплексу, що виробляють великогабаритні і металоемні машини, обладнання для електроенергетики, металургії, добувної промисловості та інших галузей господарства.

Загальне машинобудування об'єднує транспортне (без автомобільного) і сільськогосподарське (без тракторного), виробництво промислового, технологічного і будівельного обладнання (без легкої і харчової промисловості).

Середнє машинобудування охоплює автомобілебудування, авіаційну промисловість, тракторобудування, верстатобудування. Базовою галуззю середнього машинобудування є верстатобудування і приладобудування - наукомісткі галузі, які розміщується з орієнтацією на висококваліфіковані кадри, райони і центри з розвинутою науково-дослідною та конструкторською базою.

Оберіть правильний варіант відповіді та обґрунтуйте його

1. Спільне використання матеріально-технічних, трудових, інтелектуальних або фінансових ресурсів декількома галузями з орієнтацією на досягнення певної мети – це:

- а) міжгалузевий комплекс;
- б) міжгалузеве кооперування;
- в) міжгалузеве комбінування;
- г) міжгалузєва концентрація.

2. Найбільшу питому вагу в галузевій структурі господарського комплексу України має:

- а) будівництво;
- б) торгівля;
- в) сільське господарство;
- г) промисловість.

3. До міжгалузєвих комплексів України 2 рівня не належить:

- а) металургійний;
- б) хімічний;
- в) машинобудівний;
- г) лісовий.

4. Придніпровський машинобудівний район характеризується виробництвом продукції таких машинобудівних галузей:

а) електронне, електротехнічне, виробництво обладнання для хімічної промисловості;

б) приладобудування, верстатобудування, автомобілебудування;

в) суднобудування, сільськогосподарське, електротехнічне;

г) важке, сільськогосподарське, верстатобудування, електротехнічне.

5. До галузей спеціалізації господарства України не належить:

а) лісова промисловість;

б) машинобудування;

в) харчова промисловість;

г) хімічна промисловість.

Питання для самоконтролю

1. Який основний чинник формування міжгалузевих комплексів?

2. Які міжгалузеві комплекси, що сформувалися і діють на території України. Ви знаєте?

3. Які галузі є галузями спеціалізації національного господарства України?

4. Що містить доходна і витратна частини паливно-енергетичного балансу?

5. Який енергоресурс переважає у структурі виробництва власних енергоресурсів України?

6. Який район є лідером металургійної промисловості в Україні?

7. Розвиток яких галузей визначає рівень економічного розвитку держави?

8. Які чинники є вирішальними при виборі місця розташування підприємств важкого машинобудування?

9. Які види діяльності належать до «малої металургії»?

10. У чому відмінність між підприємствами з повним та неповним металургійним циклом?

Література: базова – 1, 4, 5, 6, 8, 9, 12; допоміжна – 1, 4, 7, 8, 16, 18.

Тема 9. МІЖГАЛУЗЕВІ ГОСПОДАРСЬКІ КОМПЛЕКСИ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЇХ РОЗВИТКУ І РОЗМІЩЕННЯ (частина II)

1. Хімічний комплекс України.
2. Лісовий комплекс України.
3. Будівельний комплекс України.
4. Агропромисловий комплекс України.
5. Комплекс виробництва товарів народного споживання (непродовольчих) і сфери послуг.
6. Транспортний комплекс і зв'язок.

Основні поняття

Хімічна промисловість створює речовини, які замінюють природні матеріали.

На розвиток і розміщення галузей хімічного комплексу впливають наступні чинники: сировинний, водний, паливно-енергетичний, трудовий, транспортний, споживчий, екологічний.

Гірничо-хімічна промисловість – галузь хімічної промисловості, що включає в себе видобуток, збагачення і первинну переробку солей, природних руд, що містять сірку, магній, калій тощо.

Основна хімія включає виробництво кислот, соди, мінеральних добрив та іншої продукції неорганічної хімії.

Хімія полімерів і органічного синтезу включає виробництво синтетичного каучуку, гумовотехнічну

промисловість, шинну промисловість, промисловість синтетичних смол і пластмас, промисловість синтетичних волокон та ін.

Промисловість **побутової хімії** виробляє хімічні товари народного споживання: миючі засоби, засоби для відбілювання, засоби для захисту рослин і т.ін.

«Тонка хімія» – лакофарбова промисловість, виробництво кіно- і фототоварів, парфумерна промисловість, виробництво анілінових барвників.

Фармацевтична промисловість – виробництво лікарських препаратів.

Будівельний комплекс – це сукупність галузей матеріального виробництва і проектно-пошукових робіт, які забезпечують капітальне будівництво: виробництво будівельних матеріалів, власне будівництво, будівельне машинобудування, проектно-конструкторські та дослідні роботи в галузі будівництва.

Промисловість будівельних матеріалів включає видобуток і первинну обробку мінеральної будівельної сировини (пісок, гравій, щебінь, мергель, граніт, мармур), виробництво в'язучих матеріалів (гіпс, цемент, вапно), виробництво стінових матеріалів (цегла, шлакоблок, гіпсові і бетонні панелі), виробництво покрівельних матеріалів (шифер, черепиця, руберойд, толь), виробництво скла, ізоляційних, облицювальних та оздоблювальних матеріалів, санітарно-технічних виробів.

Лісопромисловий комплекс України включає наступні групи галузей: лісова, лісохімічна, целюлозно-паперова, деревообробна промисловість.

Базою для розвитку галузей комплексу є лісові масиви, привізна сировина і макулатура.

Агропромисловий комплекс – це сукупність галузей господарства, зайнятих виробництвом продукції сільського

господарства, її зберіганням, переробкою і доведенням до споживача. АПК включає в себе основні сфери:

1 сфера – власне сільське господарство. Вона має найбільшу питому вагу в структурі АПК. У структурі с/г виділяється рослинництво і тваринництво.

2 сфера – галузі промисловості, що переробляють сільськогосподарську продукцію (харчова промисловість і перші стадії легкої промисловості).

3 сфера – галузі промисловості, які постачають сільському господарству засоби виробництва, а також галузі, зайняті виробничо-технічним обслуговуванням сільського господарства.

4 сфера – галузі, що забезпечують доведення сільськогосподарської продукції до споживача (заготівля, переробка, зберігання, транспортування, реалізація).

Головним завданням **комплексу по виробництву товарів народного споживання і сфери послуг** є задоволення матеріальних і духовних потреб населення, тому його ще називають **соціальним комплексом**. До складу комплексу входять галузі промисловості, що виробляють товари народного споживання (насамперед – легка промисловість) і установи сфери послуг.

Транспортний комплекс України забезпечує виробничі і невиробничі потреби господарства і населення в усіх видах перевезень і зв'язку.

Транспорт – це галузь, яка забезпечує зв'язок між галузями господарства, окремими районами країни, сприяє суспільному територіальному поділу праці.

Зв'язок є сукупністю галузей, що надають поштові, телеграфні, телефонні, радіо та інтернет послуги.

Оберіть правильний варіант відповіді та обґрунтуйте його

1. Найбільш потужне родовище кам'яної солі знаходиться в:

- а) Калуші;
- б) Лисичанську;
- в) Артемівську;
- г) Стебнику.

2. Галузь хімічної промисловості, яка випускає гумові вироби на основі натурального і синтетичного каучуку, – це:

- а) гумовотехнічна промисловість;
- б) шинна промисловість;
- в) промисловість синтетичних смол і пластмас;
- г) промисловість синтетичних волокон.

3. Яка зона спеціалізації сільського господарства України характеризується як буряково-зернова з м'ясо-молочним скотарством і свинарством:

- а) Лісостепова;
- б) Степова;
- в) гірські і передгірні райони Карпат і Криму;
- г) Поліська.

4. Який вид транспорту посідає перше місце в Україні за вантажообігом і пасажирообігом:

- а) автомобільний;
- б) залізничний;
- в) морський;
- г) трубопровідний.

5. Яка галузь забезпечує обіг товарів, просування їх зі сфери виробництва у сферу споживання:

- а) торгівля;
- б) транспорт;
- в) зв'язок;
- г) виробництво товарів народного споживання.

Питання для самоконтролю

1. До якої групи галузей хімічного комплексу України належить виробництво мінеральних добрив?
2. Які види добрив виробляються в Україні?
3. Яке хімічне виробництво є найбільш матеріаломістким, енергоємним і водосємним?
4. Який основний фактор, що впливає на розміщення виробництва залізобетону та залізобетонних конструкцій?
5. Які групи галузей включає лісопромисловий комплекс України?
6. Які продукти виробляє лісохімічна промисловість України?
7. Яка галузь займає перше місце в структурі легкої промисловості України?
8. Які галузі належать до рослинництва? Які культури вирощуються в Україні у промислових масштабах?
9. Яка зона спеціалізації сільського господарства України характеризується як зернова, олійна, з розвиненим овочівництвом, баштанництвом, виноградарством, молочно-м'ясним скотарством і свинарством?
10. Що таке рекреаційне господарство? Які є рекреаційні ресурси в Україні?

Література: базова – 1, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 12; допоміжна – 1, 4, 7, 8, 16, 18.

Тема 10. ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ ЯК ЄДНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

1. Економіка регіону – ланка єдиного народногосподарського комплексу України.
2. Місце регіонів в системі територіального поділу праці.

3. Комплексний соціально-економічний розвиток територій в умовах ринкових відносин.

4. Депресивні території.

Основні поняття

Економіка регіону являє собою складну систему взаємодії регіональних, субрегіональних (внутрішньо регіональних) і міжрегіональних елементів, утворюючи єдиний економічний простір.

Геополітичне положення регіону, на відміну від країни, зумовлене чинниками більш «вузької» дії, а саме: транспортно-географічним положенням району, його внутрішньодержавним статусом (столичний, прикордонний, приморський тощо), участю у виробництві ВВП держави та часткою зосередженого тут національного багатства, впливом на сусідні області, рівнем соціально-економічного розвитку тощо.

Інтегральний потенціал території об'єднує природно- і трудоресурсний, фінансовий, виробничо-технічний, інтелектуальний, науковий, інформаційно-комунікаційний потенціал.

На сьогодні важливе місце серед суспільно-територіальних властивостей посідає **екологічна ситуація** регіону. Вона відбиває ступінь сприятливості природного та соціального середовища для життєдіяльності людини.

Економічні та соціальні процеси, що відбуваються в регіонах, можна оцінювати за трьома типами порівнянь:

- 1) історичним (сучасний і минулий стан регіону);
- 2) синхронним (сучасний стан регіонів і країни);
- 3) прогностичним (сьогодення та ймовірне майбутнє).

Показники оцінки соціально-економічного розвитку групуються таким чином:

- економічна та соціальна згуртованість;
- економічна ефективність;

- інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна;

- фінансова самодостатність;
- розвиток малого та середнього підприємництва;
- ефективність ринку праці;
- розвиток інфраструктури;
- відновлювана енергетика та енергоефективність;
- доступність та якість послуг у сфері освіти;
- доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я;
- соціальний захист та безпека;
- раціональне природокористування та якість довкілля.

Оцінка розвитку регіонів проводиться шляхом здійснення розрахунків рейтингової оцінки (ранжування) регіонів за кожним напрямом та розрахунку загальної рейтингової оцінки в цілому за всіма напрямками. Рейтингова оцінка проводиться на основі підрахунку відносних відхилень показників кожного регіону від максимальних та мінімальних значень таких показників інших регіонів за формулою:

$$R_j = \sum_{i=1}^n \frac{x_{\max_i} - x_{ij}}{x_{\max_i} - x_{\min_i}} + \sum_{i=1}^n \frac{x_{ij} - x_{\min_i}}{x_{\max_i} - x_{\min_i}}$$

де R_j – сума рейтингових оцінок конкретного регіону за кожним з показників, що характеризують окремий напрям діяльності;

x_{ij} – значення i -го показника j -го регіону;

x_{\max_i} – максимальне значення i -го показника;

x_{\min_i} – мінімальне значення i -го показника.

Перша частина формули використовується для оцінки показників, підвищення яких має позитивне значення (наприклад, обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення), друга частина – для оцінки показників, підвищення яких має негативне значення (наприклад, сума заборгованості з виплати заробітної плати).

Визначення середнього арифметичного значення суми рейтингових оцінок конкретного регіону за всіма показниками щорічної оцінки, що характеризують окремий напрям діяльності, здійснюється за формулою:

$$R_{cpj} = \frac{R_j}{n}$$

де R_{cpj} – середнє арифметичне суми рейтингів конкретного регіону за всіма показниками окремого напрямку;

n - кількість показників, за якими проводився розрахунок за окремим напрямом.

За результатами розрахунків визначається інтегральна рейтингова оцінка як середнє арифметичне значення суми рейтингових оцінок конкретного регіону за всіма напрямками за формулою:

$$I_j = \frac{\sum_1^m R_{cpj}}{m}$$

де I_j – середнє арифметичне суми рейтингів конкретного регіону за всіма напрямками;

m – кількість напрямів, за якими проведено розрахунок.

При проведенні регіонального аналізу застосовуються такі градації стану економічного потенціалу регіону: високий, середній і низький. **Ступені якісної оцінки використання потенціалу** такі: використовується повністю та ефективно; використовується неповністю та ефективно; недовикористовується. Обмеженість його використання ресурсами відображається місткістю розміщення та ефективністю ресурсних обмежень.

Місткість розміщення – це потенційна можливість додаткового створення на території регіону нових економічних об'єктів або розширення діючих.

Депресивні території – це такі просторово локальні утворення, в яких через економічні, політичні, соціальні,

екологічні та інші причини перестають діяти стимули саморозвитку, отже, немає підстав розраховувати на самостійний вихід з кризової ситуації.

Депресивний регіон – це у минулому промислово розвинута територія, яка перебуває в процесі структурної перебудови національної економіки або під тиском кон'юнктурних чинників ринку переживає занепад.

За **генезисом** депресії регіони можуть бути **циклічно-депресивними, структурно-депресивними, функціонально-депресивними та залпово-депресивними**.

Система заходів, яка проводиться для оздоровлення депресивних територій, називається **санациєю**.

Приклад розв'язання задачі

Умови: за даними таблиці розрахувати рейтингові оцінки регіонів за напрямом «Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я». За допомогою ранжування порівняти розвиток регіонів за даним напрямом.

Область	Середня очікувана тривалість життя при народженні, років	Коефіцієнт смертності, ‰
Чернігівська	72,3	15,8
Тернопільська	71,2	12,7
Сумська	70,1	13,5
Херсонська	72,1	12,5
Черкаська	73,5	10,7

Розв'язок

Рейтингова оцінка проводиться на основі підрахунку відносних відхилень показників кожного регіону від максимальних та мінімальних значень таких показників інших регіонів за формулою:

$$R_j = \sum_{i=1}^n \frac{x_{\max_i} - x_{ij}}{x_{\max_i} - x_{\min_i}} + \sum_{i=1}^n \frac{x_{ij} - x_{\min_i}}{x_{\max_i} - x_{\min_i}}$$

Перша частина формули використовується для оцінки показників, підвищення яких має позитивне значення (наприклад, обсяг реалізованої промислової продукції у розрахунку на одну особу населення), друга частина - для оцінки показників, підвищення яких має негативне значення (наприклад, сума заборгованості з виплати заробітної плати).

Підвищення такого показника, як «Середня очікувана тривалість життя», є позитивним для соціально-економічного розвитку регіонів, отже розрахуємо рейтингову оцінку за першою частиною формули. Для розрахунку визначимо максимальний і мінімальний показники очікуваної тривалості життя з запропонованих для порівняння: x_{\max} дорівнює 73,5 (роки), x_{\min} дорівнює 70,1 (роки).

Підвищення коефіцієнта смертності є негативним для соціально-економічного розвитку регіонів, отже розрахуємо рейтингову оцінку за другою частиною формули. Для розрахунку визначимо максимальний і мінімальний показники коефіцієнту смертності з запропонованих для порівняння: x_{\max} дорівнює 15,8 (‰), x_{\min} дорівнює 10,7 (‰).

Розрахунок рейтингової оцінки за напрямом «Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я» для Чернігівської області.

$$R_{\text{Чернігівська}} = (73,5 - 72,3) / (73,5 - 70,1) + (15,8 - 10,7) / (15,8 - 10,7) = 0,353 + 1 = 1,353.$$

Розрахунок рейтингової оцінки за напрямом «Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я» для Тернопільської області.

$$R_{\text{Тернопільська}} = (73,5 - 71,2) / (73,5 - 70,1) + (12,7 - 10,7) / (15,8 - 10,7) = 0,676 + 0,392 = 1,068.$$

Розрахунок рейтингової оцінки за напрямом «Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я» для Сумської області.

$$R_{\text{Сумська}}=(73,5-70,1)/(73,5-70,1)+(13,5-10,7)/(15,8-10,7)=1+0,549=1,549.$$

Розрахунок рейтингової оцінки за напрямом «Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я» для Херсонської області.

$$R_{\text{Херсонська}}=(73,5-72,1)/(73,5-70,1)+(12,5-10,7)/(15,8-10,7)=0,412+0,353=0,765.$$

Розрахунок рейтингової оцінки за напрямом «Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я» для Черкаської області.

$$R_{\text{Черкаська}}=(73,5-73,5)/(73,5-70,1)+(10,7-10,7)/(15,8-10,7)=0+0=0$$

Визначення середнього арифметичного значення суми рейтингових оцінок конкретного регіону за всіма показниками щорічної оцінки, що характеризують окремий напрям діяльності, здійснюється за формулою:

$$R_{\text{срj}} = \frac{R_j}{n}$$

За умовами маємо 2 показника з одного напрямку, тому $n=2$:

$$R_{\text{срЧернігівська}}=1,353/2=0,677.$$

$$R_{\text{срТернопільська}}=1,068/2=0,534.$$

$$R_{\text{срСумська}}=1,549/2=0,775.$$

$$R_{\text{срХерсонська}}=0,765/2=0,383.$$

$$R_{\text{срЧеркаська}}=0/2=0.$$

Переходимо до ранжування отриманих рейтингових оцінок. Загальна рейтингова оцінка усіх регіонів, що оцінювалися, знаходиться у межах від 0 до 1. Ранги присвоюються і зростають від найменшого показника до найбільшого. Регіон, якому присвоєно ранг 1 – показує найкращий розвиток з оцінюваного напрямку, а регіон з найбільшим рангом – найгірший розвиток. Рангів стільки, скільки регіонів оцінюється.

Область	$R_{\text{ср}}$	Ранг
Чернігівська	0,677	4
Тернопільська	0,534	3
Сумська	0,775	5
Херсонська	0,383	2
Черкаська	0	1

Висновки: найгірші показники розвитку за напрямом «Доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я» демонструють Сумська та Чернігівська області, найкращі – Черкаська область.

Оберіть правильний варіант відповіді та обґрунтуйте його

1. До основних суспільно-територіальних характеристик регіону не відносять:

- а) демографічну ситуацію;
- б) екологічну ситуацію;
- в) геополітичне положення;
- г) галузеву структуру господарства.

2. Система заходів, яка проводиться для оздоровлення депресивних територій, – це:

- а) санація;
- б) реструктуризація;
- в) реабілітація;
- г) рестрикція.

3. За генезисом депресії регіони поділяються на:

- а) циклічно-депресивні, структурно-депресивні, функціонально-депресивні та залпово-депресивні;
- б) екологічно-депресивні, демографічно-депресивні, економічно-депресивні;
- в) соціально-депресивні, функціонально-депресивні та економічно-депресивні;

г) економічно-депресивні, інфраструктурно-депресивні та залпово-депресивні.

4. Тривала стагнація, низька інтенсивність господарської діяльності, слабкий науково-технічний потенціал і низький розвиток соціальної сфери характеризують:

- а) депресивні регіони;
- б) слаборозвинені регіони;
- в) прикордонні регіони;
- г) регіони, що постраждали внаслідок техногенних катастроф.

5. Які показники не характеризують розвиток інфраструктури регіону

- а) доступ населення до інтернету;
- б) обсяги паливно-енергетичних ресурсів, спожитих у регіоні;
- в) темп введення нового житла в експлуатацію;
- г) щільність автомобільних доріг.

Питання для самоконтролю

1. Які складові інтегрального потенціалу регіонів є найбільш цінними для розвитку територій на початку XXI століття?

2. До якого типу порівнянь відносять порівняння сучасного стану регіонів і країни у цілому?

3. Які показники характеризують раціональне природокористування та якість довкілля регіону?

4. Які регіони слід вважати депресивними в умовах національної економічної кризи?

5. Які градації місткості розміщення Ви знаєте? Про що вони свідчать?

6. З якою метою проводиться санація депресивних регіонів?

7. Чим відрізняється науково-технічний потенціал слаборозвинених регіонів від науково-технічного потенціалу депресивних регіонів?

8. Які показники характеризують розвиток малого та середнього підприємництва в регіоні?

9. Які чинники впливають на геополітичне положення регіону?

10. Які типи порівнянь використовуються для оцінки економічних та соціальних процесів, що відбуваються в регіонах?

Література: базова – 1, 3, 4, 5, 8, 11, 12; допоміжна – 1, 3, 4, 9, 10, 13, 14, 17.

Тема 11. ЕКОНОМІКА РЕГІОНІВ УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

1. Донецький економічний район.
2. Карпатський економічний район.
3. Подільський економічний район.
4. Поліський економічний район.
5. Придніпровський економічний район.
6. Причорноморський економічний район.
7. Східний економічний район.
8. Центральний економічний район.

Основні поняття

Донецький регіон. Район займає 8,8% території України, в ньому проживає 15,6% населення країни. Густота населення найвища в Україні - 133,9 жит./км² (Донецька область - 176,3 жит./км² (1-е місце в Україні), Луганська - 91,4 жит./км²). Найвища по країні частка міського населення - 88,3%.

Поширені антропогенні форми рельєфу (терикони, кар'єри).

У системі розподілу праці України район спеціалізується на виробництві теплової енергетики, продукції металургії, важкого машинобудування, хімічної, харчової промисловості, виробництві будматеріалів, вирощуванні зернових, соняшнику, овочів.

Карпатський регіон. Район займає 9,4% території України, в ньому проживає 14,7% населення країни, частка сільських жителів 51,6%.

За економічним спрямуванням Карпатський економічний район є аграрно-індустріальним. Галузями спеціалізації району є: нафтова і газова промисловість; машинобудування, а саме: автомобілебудування, приладо-, верстатобудування, транспортне, сільськогосподарське машинобудування, випуск обладнання для нафтової і газової промисловості; хімічна промисловість (виробництво калійних добрив, фармацевтична промисловість); лісова, деревообробна, меблева, целюлозно-паперова, лісохімічна промисловість; харчова промисловість; легка промисловість; туристично-рекреаційне господарство.

Подільський регіон. Район займає 10,1% території України, у ньому проживає 11% населення країни, переважають сільські жителі (52,3%). Господарство району дає 7,6% національного доходу України.

Галузями спеціалізації є: харчова промисловість та промислова переробка сільськогосподарської сировини; сільськогосподарське виробництво (зернове господарство, буряківництво, тваринництво); машинобудування (сільськогосподарське, електротехнічне машинобудування, виробництво устаткування); промисловість будівельних матеріалів (виробництво цементу); хімічна промисловість (виробництво фосфатних добрив, фармацевтика); електроенергетика; легка промисловість (текстильна, трикотажна, швейна).

Подільський регіон. Район займає 10,1% території України, у ньому проживає 11% населення країни, переважають сільські жителі (52,3%). Господарство району дає 7,6% національного доходу України.

Галузями спеціалізації є: харчова промисловість та промислова переробка сільськогосподарської сировини; сільськогосподарське виробництво (зернове господарство, буряківництво, тваринництво); машинобудування (сільськогосподарське, електротехнічне машинобудування, виробництво устаткування); промисловість будівельних матеріалів (виробництво цементу); хімічна промисловість (виробництво фосфатних добрив, фармацевтика); електроенергетика; легка промисловість (текстильна, трикотажна, швейна).

Поліський регіон. Район займає 17,3% території України, зосереджує близько 8% вартості основних виробничих фондів; у ньому проживає 10% населення країни, виробляється близько 5% промислової та майже 14% сільськогосподарської продукції.

У державному поділі праці Поліський економічний район виділяється аграрно-промисловим спрямуванням (зернове господарство, вирощування цукрових буряків, картоплі, льону, молочно-м'ясне скотарство, свинарство та птахівництво). Частка переробних галузей АПК у загальній структурі промисловості регіону складає понад 55 %, у той час як в середньому по Україні – 17,4 %. Серед інших галузей спеціалізації варто відзначити легку, лісову, деревообробну, целюлозно-паперову, хімічну, паливну промисловість та виробництво будівельних матеріалів.

Рівень розвитку соціальної сфери Поліського економічного району є одним із найнижчих в Україні.

Придніпровський регіон. Характерною особливістю Придніпров'я є висока заселеність території та висока урбанізованість – 73,6% всього населення складають міські жителі. В районі зосереджено 14% трудових ресурсів України.

Галузями спеціалізації району є гірничорудна і паливна промисловість, електроенергетика і кольорова металургія, машинобудування і хімічна промисловість, деревообробна і промисловість будівельних матеріалів, легка і харчова промисловість.

Причорноморський регіон. Район займає 18,8% території України, в ньому проживає 14,4% населення країни, частка міського населення 64%.

Галузями спеціалізації є рекреаційний комплекс, що об'єднує курортне господарство, масовий відпочинок, оздоровлення і туризм; портове господарство; вирощування сільськогосподарських культур та їх промислова переробка; машинобудівні галузі, а саме суднобудування і судноремонт, сільськогосподарське, приладо- і верстатобудування; легка промисловість; хімічна й будівельна промисловість.

Східний регіон. Район займає 13,9% території України, в ньому проживає 13,8% населення країни. Населення розміщене нерівномірно, наприклад, в Харківській області зосереджено більше жителів, ніж в Полтавській і Сумській областях разом взятих.

В системі територіального поділу праці України район спеціалізується на випуску продукції багатопрофільного машинобудування і металообробки, хімічної та нафтохімічної, легкої і харчової промисловості, а саме на виробництві м'яса, молока, зерна (15% валового збору), цукрового буряка (20% валового збору) і соняшника, а також на постачанні вуглеводневої сировини (понад 75% валового видобутку газу та нафти) і залізної руди (14% валового видобутку).

Центральний регіон. Район займає 8,1% території України, в ньому проживає 12,4% населення країни, зосереджено 13,1% вартості основних виробничих фондів, створюється 9,3% промислової та майже 11% сільськогосподарської продукції.

У загальнодержавному поділі праці Центральний економічний район займає вагомe місце за виробництвом продукції машинобудування та металообробки (10,2% загальнодержавного виробництва), легкої промисловості (14,4%), лісової, деревообробної та целюлозно-паперової промисловості (21,5%), хімічної та нафтохімічної промисловості (20,4%). Галузями спеціалізації району також є мікробіологічна, медична, поліграфічна, скляна та фарфоро-фаянсова промисловість.

Оберіть правильний варіант відповіді та обґрунтуйте його

1. До складу Карпатського економічного району входять:
 - а) Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька області;
 - б) Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська області;
 - в) Чернівецька, Івано-Франківська, Закарпатська, Волинська області;
 - г) Закарпатська, Львівська, Волинська, Івано-Франківська області.
2. На території якого економічного району поширені антропогенні форми рельєфу:
 - а) Донецький;
 - б) Поліський;
 - в) Карпатський;
 - г) Причорноморський.
3. Для якого економічного району основними лімітуючими чинниками господарського розвитку є високі рівні заболоченості та радіоактивного забруднення:
 - а) Східний;
 - б) Донецький;
 - в) Поліський;
 - г) Центральний.

4. На який економічний район приходиться 75% валового видобутку газу та нафти в Україні?

- а) Карпатський;
- б) Причорноморський;
- в) Подільський;
- г) Східний.

5. До складу Подільського економічного району входять:

- а) Тернопільська, Хмельницька, Житомирська області;
- б) Рівненська, Житомирська, Хмельницька області;
- в) Вінницька, Тернопільська, Хмельницька області;
- г) Хмельницька, Вінницька, Житомирська області.

Питання для самоконтролю

1. У якому економічному районі рівень розвитку соціальної сфери є одним із найнижчих в Україні?

2. Який економічний район спеціалізується на виробництві і переробці цукрового буряка?

3. У якому економічному районі розташовані найбільші центри суднобудування та судноремонту?

4. Який економічний район вирізняється найбільш високими показниками будівельно-монтажних робіт?

5. У якому економічному районі сформувався найбільш потужний освітній та науково-технічний потенціал?

6. Які галузі спеціалізації Придніпровського економічного регіону?

7. Які економічні райони виділяються аграрно-промисловим спрямуванням у державному поділі праці?

8. В яких економічних районах складна екологічна ситуація і з чим це пов'язано?

9. В яких регіонах до галузей спеціалізації належить туризм і рекреація?

10. Чи погоджуєтесь Ви з твердженням: найбільші за територією економічні райони України мають найвищі показники промислового виробництва? Чому?

Література: базова – 1, 3, 4, 5, 9, 11, 12; допоміжна – 1, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 14, 15, 16, 17, 18.

Тема 12. МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ІНТЕГРАЦІЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ Й ІНШИХ СВІТОВИХ СТРУКТУР

1. Роль і значення зовнішньоекономічних зв'язків України.
2. Основні види і форми зовнішньоекономічної діяльності.
3. Сучасний аналіз міжнародних економічних зв'язків України.
4. Поняття міжнародної економічної інтеграції, основні напрямки розвитку інтеграційних процесів України в європейські та інші світові структури.
5. Проблеми і перспективи розвитку міжнародних відносин України в умовах глобалізації.

Основні поняття

Міжнародний географічний поділ праці (МГПП)– спеціалізація окремих країн на виробництві тієї чи іншої продукції або послуг в світовому господарстві.

Міжнародні економічні зв'язки держави визначаються як безпосереднє продовження й найвищий ступінь МГПП, кінцева мета яких – обмін результатами цієї роботи на еквівалентній основі через сукупність цілеспрямованих форм і методів торговельно-економічного і науково-технічного співробітництва із зарубіжними партнерами, а також як специфічна система валютно-фінансових, кредитних інструментів і адекватна їй організаційна структура на всіх рівнях господарювання.

Зовнішньоекономічні зв'язки (ЗЕЗ) – комплексна система різноманітних форм міжнародного співробітництва держав та їх суб'єктів у всіх галузях економіки, які в сучасних умовах стають найсильнішим способом прискорення НТП та інтенсифікації економіки.

Вид ЗЕЗ – сукупність зв'язків, об'єднана спільною ознакою, наприклад, напрямком товарного потоку або структурною ознакою.

У напрямку товарного потоку виділяють експортну та імпорتنу складову ЗЕЗ. У той же час за структурною ознакою - фінансові, виробничі, інвестиційні та зовнішньоторговельні зв'язки.

Міжнародна економічна інтеграція являє собою об'єктивний процес розвитку глибоких і стійких взаємозв'язків окремих країн, заснований на проведенні ними узгодженої міждержавної політики.

Основні форми міжнародної економічної інтеграції:

1. **Зона вільної торгівлі** – найпростіша форма інтеграції, в якій діє особливий податковий і торговельний режим, для заохочення, прискорення торгових операцій і скорочення торгових витрат тільки у відносинах зі своїми партнерами по об'єднанню, а у відносинах з третіми країнами вони виступають не колективно, а індивідуально, тобто зберігають свій економічний суверенітет.

2. **Митний союз** – специфічний вид регіонального інтеграційного об'єднання, де зовнішньоторговельні зв'язки його членів з третіми країнами визначаються колективно, і передбачає встановлення загального зовнішнього митного бар'єра.

3. **Спільний ринок** – інтеграційне об'єднання, яке включає функції попередніх форм і передбачає вільне переміщення через національні кордони товарів, капіталу, робочої сили і нових технологій.

4. **Валютний союз** – більш складна форма інтеграції, яка включає функції попередніх і передбачає проведення всіма країнами союзу єдиної валютно-фінансової політики: запровадження спільної валюти, створення єдиного емісійного центру – Міжнародного банку. На стадії еволюції до повного економічного, політичного і валютного союзу перебуває Європейський Союз.

5. **Політичний союз** – це найвищий ступінь регіональної інтеграції, який передбачає перетворення зрілого єдиного ринкового простору в цілісний господарсько-політичний організм з органами наднаціонального регулювання.

Оберіть правильний варіант відповіді та обґрунтуйте його

1. До видів зовнішньоекономічної діяльності не належить:
 - а) експорт капіталів;
 - б) науково-технічна кооперація;
 - в) військові дії;
 - г) міжнародні фінансові операції.
2. За напрямком товарного потоку зовнішньоекономічні зв'язки можуть бути:
 - а) експортні та імпорتنі;
 - б) фінансові та виробничі;
 - в) інвестиційні та зовнішньоторговельні;
 - г) культурні та наукові.
3. Спеціалізація окремих країн на виробництві тієї чи іншої продукції або послуг в світовому господарстві – це:
 - а) міжнародні економічні зв'язки;
 - б) міжнародний географічний поділ праці;
 - в) зовнішньоекономічна діяльність;
 - г) зовнішня торгівля.
4. Яка форма зовнішньоекономічної діяльності є найбільш розвинутою?

- а) туризм;
- б) науково-технічне співробітництво;
- в) кредитування та інвестування;
- г) зовнішня торгівля.

5. Форма міжнародної економічної інтеграції, яка передбачає проведення всіма країнами об'єднання єдиної валютно-фінансової політики, – це:

- а) політичний союз;
- б) спільний ринок;
- в) митний союз;
- г) валютний союз.

Питання для самоконтролю

1. Яка головна мета міжнародних економічних зв'язків держави?

2. Як зовнішньоекономічні зв'язки впливають на науково-технічний прогрес в країні?

3. Які основні форми зовнішньоекономічної діяльності Ви знаєте?

4. Що таке світова торгівля?

5. Що таке зовнішньоторговельне сальдо? Для розвитку економіки країни краще коли таке сальдо позитивне (додатне) чи негативне (від'ємне)? Чому?

6. Яку продукцію краще експортувати: сировинні товари чи готову промислову продукцію? Чому?

7. Чому для країни вигідне залучення іноземних інвестицій?

8. З якими країнами Україна має найбільші обсяги експортних операцій? Які товари експортує Україна?

9. З якими країнами Україна має найбільші обсяги імпорتنих операцій? Які товари Україна імпортує?

10. До яких світових структур, інтеграційних об'єднань входить Україна? Бути учасником яких прагне?

Література: базова – 1, 3, 6, 8, 10, 12; допоміжна – 1, 2, 4, 6, 10.

Тема 13. ФАКТОРИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ

1. Концепція сталого розвитку.
2. Сутність та характеристика факторів сталого розвитку продуктивних сил.
3. Глобальні цілі сталого розвитку.
3. Перспективи забезпечення сталого розвитку продуктивних сил України.

Основні поняття

У 1972 році було опубліковано доповідь впливової міжнародної неурядової організації «Римський клуб», що мала назву «**Межі зростання**». Автори цієї праці використали математичні моделі, щоб спрогнозувати ріст чисельності людства і вичерпання природних ресурсів. Дослідження показали, що якщо світ розвиватиметься так само, як на початку 1970-х років, то в середині ХХІ ст. чисельність населення сягне максимуму, а потім різко знизиться (унаслідок війн, хвороб, голоду) разом зі зниженням рівня життя.

Моделі, запропоновані в «Межах зростання», переглядали і уточнювали в наступні десятиліття. Але основний висновок не змінився: якщо не змінити спосіб життя людства, то нас невдовзі очікуватиме межа зростання та вичерпання ресурсів Землі.

У 1987 році Всесвітня комісія з охорони навколишнього середовища і розвитку оприлюднила доповідь «**Наше спільне майбутнє**», у якій було запропоновано концепцію сталого розвитку людства. У 1992 році на конференції ООН з охорони навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро був

проголошений «Порядок денний на XXI століття», який на міждержавному рівні закликав до прагнення державами сталого розвитку.

Сталий розвиток – це процес гармонізації продуктивних сил, забезпечення задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства за умов збереження і поетапного відновлення цілісності природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і потребами людей усіх поколінь. Це загальна концепція стосовно необхідності встановлення балансу між задоволенням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Концепція сталого розвитку відбиває розуміння тісного взаємозв'язку екологічних, економічних і соціальних проблем людства і того факту, що вони можуть бути вирішені тільки комплексно, за умови тісного співробітництва і координації зусиль усіх країн світу. З формальної точки зору сталий розвиток прийнято розглядати як гармонічний розвиток трьох структурних підсистем: соціуму, економіки та екології, де економіка і екологія, чи енвайронментальна економіка є базисом сталого розвитку, а соціальна система - його надбудовою.

У вересні 2015 року в рамках 70-ї сесії Генеральної Асамблеї ООН у Нью-Йорку відбувся саміт ООН зі сталого розвитку. Підсумковий документ саміту «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» містить **17 цілей сталого розвитку** та 169 завдань.

У 2019 році Україна приєдналася до глобального процесу досягнення цілей сталого розвитку, було започатковано інклюзивний процес їх досягнення в Україні. Кожна глобальна ціль була розглянута з урахуванням специфіки національного розвитку, у результаті чого постала національна система, яка складається із 86 завдань. Ці завдання національного розвитку, індикатори для моніторингу їх виконання та цільові орієнтири для досягнення до 2030 року було відображено в Національній

доповіді «Цілі сталого розвитку: Україна». Фактично ця система є базою для подальшого комплексного моніторингу країни.

У грудні 2020 року Кабінет Міністрів України вніс зміни до Регламенту КМУ, яким відтепер встановлено, що необхідність досягнення цілей сталого розвитку враховується у процесі формування та реалізації державної політики України. Таким чином, на державному рівні цілі сталого розвитку закріплено у якості орієнтирів для розроблення програмних та прогнозних документів.

Оберіть правильний варіант відповіді та обґрунтуйте його

1. До основних чинників сталого розвитку продуктивних сил не належить:

- а) розвиток людського капіталу;
- б) впровадження інноваційних технологій;
- в) ефективне управління природними ресурсами;
- г) одномоментне збільшення виробництва за рахунок надмірного використання ресурсів.

2. Який із зазначених факторів є визначальним для довгострокової стійкості виробничих сил у регіоні?

- а) модернізація виробничих технологій;
- б) збільшення кількості виробничих потужностей;
- в) розширення виробництва без оновлення технологій;
- г) зниження інвестицій у людський капітал.

3. Який із наступних факторів найбільш сприяє сталому розвитку продуктивних сил у регіоні?

- а) розвиток людського капіталу;
- б) впровадження сучасних технологій;
- в) ефективне використання природних ресурсів;
- г) інтеграція всіх зазначених чинників.

Який із факторів найбільше впливає на досягнення цілей сталого розвитку в економічній сфері?

- а) розвиток інновацій та технологій;
- б) збільшення податкового навантаження;
- в) зростання споживчого попиту;
- г) скорочення державного регулювання.

5. Який із зазначених факторів є ключовим для забезпечення екологічної складової сталого розвитку?

- а) розширення промислового виробництва;
- б) впровадження ресурсозберігаючих технологій;
- в) зростання видобутку корисних копалин;
- г) стимулювання масового споживання.

Питання для самоконтролю

1. Які основні компоненти сталого розвитку та як вони взаємопов'язані?

2. Чому сталий розвиток вимагає врахування економічних, соціальних і екологічних аспектів?

3. Яку роль відіграють інновації у забезпеченні сталого розвитку продуктивних сил?

4. Які природні фактори впливають на сталий розвиток продуктивних сил?

5. Як демографічні процеси можуть сприяти або стримувати сталий розвиток?

6. У чому полягає значення альтернативних джерел енергії для сталого розвитку?

7. Як глобальні цілі сталого розвитку пов'язані з розвитком регіональної економіки?

8. Які політичні та інституційні фактори визначають можливості реалізації сталого розвитку?

9. Які проблеми виникають при впровадженні концепції сталого розвитку у країнах, що розвиваються?

10. Як цифровізація та розвиток сучасних технологій впливають на сталий розвиток продуктивних сил?

Література: базова – 1, 2, 3, 7, 8, 10, 12; допоміжна – 8, 10, 14, 17, 18.

ПЕРЕЛІК НАВЧАЛЬНОЇ, НАУКОВОЇ ТА ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Базова

1. Виклики економічного розвитку регіонів України в умовах війни та повоєнного відновлення: науково-аналітична доповідь / С. О. Іщук, Л. Й. Созанський, М. І. Мельник, І. Р. Залуцький, Т. Г. Васильців, О. М. Мульска, О. О. Левицька, І. З. Сторонянська, Х. М. Патицька, Х. М. Притула, С. Л. Шульц; ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М. І. Долішнього НАН України». Львів, 2023. 31 с.
2. Гайдай С. В. Основи раціонального рекреаційного природокористування: навчальний посібник. Київ, 2020. 128 с.
3. Ексклюзивність регулювання соціально-економічного розвитку регіонів України: генеза та напрями протидії: монографія / наук. ред. С. Л. Шульц. Львів, 2022. 290 с.
4. Завадських Г.М. Регіональна економіка: навч. посібник. Суми : Університетська книга, 2024. 556 с.
5. Збарський В.К., Мацибора В.І. Регіональна економіка. Навч. пос. 2-ге вид. Рек. МОН України. К. : Видавництво «Каравела», 2023. 280 с.
6. Національна економіка: підручник для здобувачів ступеня бакалавра / С. О. Тульчинська, О. О. Кожемяченко, Н. Л. Кузьмінська, М. В. Шашина. К. : КІП ім. Ігоря Сікорського, 2024. 359 с.
7. Основи стійкого розвитку: навчальний посібник / за заг. ред. д.е.н. проф.Л.Г.Мельника. Суми : Університетська книга, 2023. 654 с.
8. Оцінка та прогнози ендегенного зростання економіки України : колективна монографія / за ред. д-р екон. наук, проф., чл.-кор. НАН України М.І. Скрипниченко ; НАН України, ДУ Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2023. 422 с.

9. Переробна промисловість регіонів України: проблеми та перспективи розвитку: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред.: С. О. Іщук. Львів, 2020. 341 с.

10. Самофалова М. Сучасні економічні теорії в контексті європейської інтеграції. К. : Університет «Україна», 2024. 276 с.

11. Стратегічне оцінювання функціональних типів територій: потенціал та ризики розвитку: науково-аналітична доповідь / наук. ред. І. З. Сторонянська. Львів, 2022. 114 с.

12. Сучасні тренди економічного розвитку / за ред. Л.Г. Мельника, О.М. Маценка. Суми : Університетська книга, 2023. 608 с.

Допоміжна

1. Варналій З.С., Білик Р.Р. Економічна безпека та конкурентоспроможність регіонів України: монографія. Чернівці, 2018. 454 с.

2. Вергун В.А., Приятельчук О.А., Ступницький О.І. Міжнародний бізнес. К. : ВПЦ «Київський університет», 2024. 703 с.

3. Дадашев Б.А., Гордієнко В.П., Обливанцов В.В. Регіональна економіка: навч. посібник. Київ, 2017. 202 с.

4. Джаман М.О. Теорія економіки регіонів: навч. посібник. Київ, 2017. 384 с.

5. Дмитрієв І.А., Шевченко І.Ю. Регіональна економіка: навчальний посібник для практичних занять і самостійної роботи студентів закладів вищої освіти. Харків, 2018. 284 с.

6. Захарченко С.В. Конкурентоспроможність України та її регіонів: міжнародний вимір: монографія. Вінниця, 2016. 416 с.

7. Кваша О.С., Богословська А.В. Регіональна економіка: навч. посібник. Миколаїв, 2018. 488 с.

8. Колодійчук І. А., Куртяк М. Б. Соціально-економічні передумови переходу до зеленої економіки в регіонах України. Регіональна економіка. 2024. №2(112). С. 67-75. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-2-6>.

9. Мартусенко І.В., Погрішук Б.В. Регіональна економіка: підручник. Тернопіль, 2015. 626 с.

10. Механізми модернізації регіональної економічної політики в Україні в умовах інтеграційних процесів: дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 / Дунаєв Ігор Володимирович. Харків, 2018. 440 с.

11. Мульська О. П. Міграційні процеси & економічне зростання: теорія каузальності та практика ефективного управління / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2022. 472 с.

12. Ніколаєва О.М., Маглаперідзе А.С. Місцеві фінанси. Навчальний посібник. Київ, 2019. 354 с.

13. Нова регіональна політика для нової України: аналіт. доп. / за заг. ред. Я.А. Жаліла. Київ, 2017. 76 с.

14. Пістун М.Д., Мельничук А.Л. Сучасні проблеми регіонального розвитку: навчальний посібник. 3-тє доп. вид. Київ, 2013. 286 с.

15. Регіональна економіка: підручник / за заг. ред. О.М. Бандурки, О.В. Носової. Харків, 2016. 333 с.

16. Розвиток машинобудування в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення: монографія / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. ред.: С. О. Ішук. Львів, 2022. 137 с.

17. Стале ендегенне зростання регіонів України в умовах децентралізації: монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. І.З. Сторонянська. Львів, 2019. 501 с.

18. Сучасний стан і проблеми розвитку промисловості України: регіональний вимір: електрон. наукова доповідь / наук. ред. С. О. Ішук; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України». Львів, 2022. 93 с.

Інформаційні джерела

1. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://www.portal.rada.gov.ua>.
2. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Урядовий портал. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>.
4. Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України. URL: <http://ird.gov.ua/>.
5. Науково-практичний журнал «Регіональна економіка». URL: <https://re.gov.ua/>.